

ШВЕЙЦАРИЯ ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА БЪЛГАРСКАТА ЛИНГВОКУЛТУРНА КОНЦЕПТОЛОГИЯ

ДИМИТЪР ВЕСЕЛИНОВ

Катедра по методика на чуждоезиковото обучение

*Димитър Веселинов. ШВЕЙЦАРИЯ ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА БЪЛГАРСКАТА
ЛИНГВОКУЛТУРНА КОНЦЕПТОЛОГИЯ*

Разглеждането на образа на една европейска страна през призмата на лингвокултурната концептология е елемент както на съвременния интензивен емпрунтологичен процес и културологичен трансфер на лингвоепистеми и стереотипни представи, така и обект на изследване от модерната лингводидактология на езици и култури. Концептологичният аспект на трансграничното взаимодействие и трансформирането на редица емпрунтизми в лингвокултурни константи маркира интеркултурните потоци в динамизираното европейско пространство, подложено на разнопосочни влияния. Изследователската методология се основава на кумулативно-историко-етимологичния подход, чиято цел е да се реконструират пътищата за лексикално и понятийно взаимодействие на хелветизмите и швейцарски понятийни единици с българската езикова система.

Ключови думи: емпрунтология, културология, концептология, дидактология на езици и култури, хелветизъм

*Dimitar Vesselinov. SWITZERLAND THROUGH THE PRISM OF THE BULGARIAN
LINGO-CULTURAL CONCEPTUAL SYSTEM*

The study of the image of a European country through the prism of a lingo-cultural system is a piece in the contemporary puzzle of the intensive modern empruntological process and the cultural transfer of linguistic epistemes and stereotypes, as well as an object of analysis of modern linguistics and culturology and the contemporary didactology of languages and cultures and the empruntology. The conceptual aspect of trans-boundary interactions and the transformation

of numerous borrowings into lingo-cultural constants marks the intercultural currents in the dynamic European space, subject to diverse influences. The adopted research methodology is based on the cumulative-etymological approach and aims at reconstructing the ways in which helvetism and Swiss conceptual units interact with the Bulgarian linguistic system.

Keywords: empruntology, culturology, conceptology, didactology of languages and cultures, helvetism

Швейцарските лингвокултурни проекции в българския език се изразяват в наличието на френцизми и германизми, проникнали под формата на етно-маркирани емпрунтологични константи в системата на българския словник в процеса на традиционния европейски културен обмен.

Целта на изследването е да се представят лексикалните елементи, навлезли в езика ни чрез френскоезично посредничество от лингвокултурното пространство на днешна Швейцария, като функционирането им в българската езикова система се илюстрира богато с примери, подредени в хронологичен ред. Приложената методология се основава на новоразработения кумулативно-историко-etimологичен подход¹, като обектът на изследване са ексцерпираните „елветизми“ или „хелветизми“², които трасират пътищата за швейцарско лексикално и понятийно влияние и взаимодействие с българската езикова система. Става въпрос за етнонимите (*х)елвет* (1846) и *сюис* (1977), религиозните термини *калвинист* (1844) за означаване на духовните последователи на Жан Калвин и *калвинизъм* за назоваване на „традиционната женеvsка реформаторска дейност“, държавното устройство на *Швейцарското свързване* (Конфедерация „Швейцария“) („Цариградски вестник“, бр. 87 от 18.02.1850), названието на националната парична единица *франк* (в. „Турция“ от 12.06.1865) (която всъщност е германизъм, разпространил се чрез френско езиково и политическо посредничество), административната единица *кантон* (1836), жителите на *Тирол* (1866)³ станали лексикографски известни като *тиролци* (1897), киноложката порода *санбернар* (1919), прочула се като „най-надеждния високопланински спасител и най-добрия приятел на човека“, названията на планинските масиви *Алпи* (1861) и *Жюра* (Юра) (1843), които се намират и в Швейцария и във Франция, названията на жи-

¹ Подходът е разработен и приложен в шесттомния „Речник на френските думи в българския език“ с авторски колектив проф. Д. Веселинов и доц. А. Ангелова. За допълнителна информация по въпроса виж (Веселинов, Ангелова 2015–2017).

² Тези лингвокултурни проекции са известни още и под название „швейцаризми“, което включва в обсега си емпрунтологични елементи с евентуални френски, германски, италиански и реторомански (ладински) езиков произход, възниквали в лингвокултурната концептосфера на Швейцарската конфедерация.

³ „Гарибалди в Тирол“ (в. „Время“, бр. 48 от 16.07.1866).

телите на градовете *Женева*⁴ или *Женлоз* (1895) и *Фрибург* (1869) (липсват обаче писмени сведения за гражданите на *Нюшател*, *Берн*, *Монтрьо* и др.), извънредния конгрес на обществото „За мир и свобода“, който предстоял да се състои в *Базел* на 24.07.1870 г. (в. „Свобода“ от 22.07.1870), решенията от международния конгрес на пощите в *Берн* (1873, 1874)⁵, проучвания на проф. Шнарценбах (*Берн*) за училищната хигиена (1875)⁶, планинската хижа *шалет* (1894), *шалаш* (1869) или *шале* (1892), лингвистичния термин *монема* (1973), лансиран от Анри Фрей, изкопаемата желязна руда *шамозит* (1958); превърналите се в търговски марки имена на типичните швейцарски сирена *пъоти сюис* (1990), *грюйерското* сирене (1858), *гратерон* (1858), *серак* (1858) и *сере* (1858); швейцарските кулинарни специалитети *фондю* (1951) и *раклет* (1893), към които се прибавя *женевското филе де перш* (женевски костури) (1910); световната марка *Нестле* (1970) и разтворимото *нескафе* (1970), известно още и като инстантно.

В исторически план първите реални контакти между (х)елветите и траките вероятно стават в рамките на Римската империя преди началото на голямото преселение на народите, довело до създаването на българската държава през 681 г. и на първата швейцарска конфедерация през 1291 г. За начало и на двете държавни обединения се приемат сключените междусъседски⁷ или междукантонални договори⁸, които засвидетелстват официално възникването на новите европейски държави. Реалното съществуване на Аспарухова България е признато от Византийската империя почти шест века преди подписването на първия Федерален акт от представителите на трите швейцарски кантона Швиц

⁴ „Женевската конференция: С кратки обяснения за рус. императорска войска, как да се отнасят с ранените, със санит. лица, със санит. учреждения на неприятелските войски“ / Написал Карл Лютер; Прев. Рада П. Киркович. – Пловдив, 1879; „Фроман или Как влезнало евангелието в Женева“ – Самоков, 1902; „Полиците в Женева, Париж, Брюксел и Лондон и реформите в нашата полиция“ / Константин Кънчев Кънчев. – София, 1912; „III международен конгрес по нравствено възпитание в Женева“ / Иван Димитров Шишманов. – София, 1923; „Предпролетни сонети; Щастието; Какво мълвеше Монблан; Женевското езеро; Дисонанси; Стихове“ – София: Факел, 1931; „Същност на женевските конвенции и техните нарушители – американско-английските империалисти“ / Димитър Халов. – София: Наука и изкуство, 1953 и др.

⁵ „Пощенски конгрес в Берн“ (в. „Право“ от 17 и 20.08.1873); „Решения на международния конгрес на пощите в Берн“ (в. „Дунав“, X, 23.10.1874: 919, 920).

⁶ „Проучвания на проф. Шнарценбах (Берн) за училищната хигиена“ (сп. „Знание“ от 31.08.1875).

⁷ Аспарухова България извоюва правото си на самостоятелна държава в резултат от успешна война срещу съседната Византийска империя.

⁸ Новоформиращата се швейцарска конфедерация е резултат от мирен договор, сключен между жителите на три съседни области, които обединяват силите си срещу евентуални външни заплахи.

(Schwytz), Ури (Uri) и Унтервалден (Unterwald)⁹. През 1332 г. към конфедеративния съюз се присъединява Люцерн (Lucerne), през 1351 г. – Цюрих (Zurich), през 1352 г. – Цуг (Zoug) и Гларус (Glaris), през 1353 г. – Берн (Berne / Bern), през 1481 г. – Фрибург (Fribourg/Freiburg) и Золотурн (или Сольор) (Soleure), през 1501 г. – Базел (Bâle-Campagne и Bâle-Ville) и Шафхаузен (Schaffhouse), през 1513 г. – Апенцел (Appenzell). Благодарение на активната политика на Наполеон Бонапарт през 1803 г. към Швейцарското териториално обединение са присъединени новите кантони Во (Vaud), Ааргау (Argovie), Сен Гален (Saint-Gall), Тесин (Tessin/Ticino), Тургау (Thurgovie), Граубюнден (или Гризон) (Grisons/Graubünden), а през 1815 г. Виенският конгрес решава да разширя територията на Швейцария с кантоните Женева (Genève), Вале (Valais/Wallis) и Ньошател (Neuchâtel). През 1979 г. вследствие на референдум е създаден и най-новият кантон Юра (Jura) в Швейцарската конфедерация. Може да се предположи, че по време на кръстоносните походи се осъществяват контакти между представителите на старата швейцарска конфедерация и Втората българска държава. Швейцарските наемници стават прочути със своята храброст и неслучайно от 1481 г. французите периодично прибегват до тяхна помощ, а през 1506 г. папа Юлий II създава ватиканската швейцарска гвардия¹⁰.

Все пак най-ранните писмени български фиксирани сведения за швейцарската културна идентичност датират от XVII век, когато в своя „Абагар“, издаден в Рим през 1651 г., никополският епископ Филип Станиславов включва молитвени слова за избавление на еретиците Жан Калвин и Мартин Лютер:

„А и помолемосе и за Иеретике и одметнике Калвине, и Лутере, да и гних Бог и Господ наш исбави от заблиудения, и ка светуиу Матере Цаеркве ортодокске светамоштие Католицианске, Апостолске достоисе прибратихи и призоватихи укрило свое“ [А и да се помолим за еретиците и отметниците Калвин и Лутер, които като християни Бог и Господ наш да избави от заблуждението и към светата ортодоксална майка Църква, католическо всемогъщие апостолско, да призове и ги прибере под своето крило]¹¹ (Станиславов 1651).

Текстологичният анализ на този параграф извежда на преден план един интересен факт. Той е свързан с поредността при споменаването на реформаторите еретици, тъй като женевският просветител и църковен реформатор Калвин е изведен на преден план пред бащата на протестантизма [Мартин] Лутер. В действителност възможни са няколко интерпретации: авторът познава повече дейността на Жан Калвин, отколкото на Мартин Лутер; авторът отдава по-голямо значение на дейността на швейцарския реформатор пред неговия немски съидейник; швейцарската реформа е по-радикална от нем-

⁹ Разделен понастоящем на Нидвалден (Nidwald) и Обвалден (Obwald).

¹⁰ Примерът е последван от френските владетели, които през 1616 г. създават своята швейцарска гвардия, която охранява кралската династия до 1792 г.

¹¹ Преводът е даден по фототипното издание от 1979 г. на „Абагар на Филип Станиславов. Рим, 1651“ (Райков 1979).

ската и т.н. Склонен съм да приема като най-вероятна езиковата трактовка на въпроса, според която Филип Станиславов просто подрежда по азбучен ред двамата именити реформатори еретици. Все още неоспорим обаче остава фактът, че следващите писмени сведения в българския език за *Жан Калвин*, *калвинистите* и *калвинизма* са регистрирани едва през Възраждането. Ако френската словоформа *calviniste* 'привърженик на калвинизма' е регистрирана във френския език още през 1562 г. в *Chronique bordelaise*, то нейният преводен вариант *калвинист* 'реформат' навлиза в системата на българския език едва в началото на 40-те години на XIX век. Първата фиксация на словоформата *калвинист* датира от 1844 г., когато Константин Фотинов на страниците на своето списание „Любословие“ категорично и безапелационно заявява, че според него „*Калвинистите* веруват, че хлебо и виното означават просто телото и кръвта на спасителя, а повече нищо“ (сп. „Любословие“, бр. 4, юли 1844: 52). Две десетилетия по-късно Иван Богоров също включва словоформите *калвинист* и *калвинистка* като лексикографски единици в своите речници: *калвинист*, -ка, 'реформат, реформатка' (Богоров 1869); *калвинист*, -ка: *calviniste* (Богоров 1871). В тълкувателен план българските лексикографи първоначално определят *калвинистите* като 'последователи на швейцарския реформатор Калвин', „който е искал коренното преобразуване на църквата“ (Николаев 1893) или който през 1536 г. отхвърля „външното богослужение, моленето на светиите, свободната воля и пр.“ (Коджов 1879–1882). В действителност Т. Коджов пръв задава и втория план за дефиниране на швейцарския *калвинист*, като заменя реформатора Калвин с неговото дело и идеология. По този начин *калвинистите*¹² вече се явяват „последователи“ не на монаха Жан Калвин, а на „калвинизма“, идея, възприета от следващите поколения лексикографи: „последовател на калвинизма, реформатор“ (Велинов 1919); „привърженик на калвинизма“ (РЧД 1958), „*рел.* привърженик на калвинизма“ (РЧД 1982), „привърженик на калвинизма“ (РЧД 2003). Словоформата *calvinisme* 'калвинизъм' е регистрирана във френския език през 1570 г. в многоезичния *Dictionnaire latin-français-espagnol-italien-anglais* и през 1572 г. в една от „Одите“ на Пиер дьо Ронсар (1524–1585). Произлиза от името на швейцарския реформатор *Jean Calvin* (1509–1564) с наставка *-isme*. Навлиза

¹² Срв.: „Неговата сестра, Маргерита, кралица на Навара, покровителствувала привържениците на църковното преобразуване: Льофевр д'Етал и Маро, съставителя на псалмите, пети от *калвинистите*. (...) Обезпеченията, които били дадени на *калвинистите* чрез Нантския едикт, им давали възможност да бъдат партия, която се радвала на своята независимост, несъвместима с пълновластие на краля“ (Сеньобос 1946); „Също от Лара научавам, че бащата на Лорбиър бил германски лютеран, надъхан *калвинист*, с много строги разбирания, което обяснява набожността на сина и желанието му да се изповяда“ (Каре 2001); „Последвала грандиозна фиеста, в която с еднакъв ентусиазъм участвали аз паписти, и *калвинисти*, обединени от бурната емоция на побратимяването“ (Сан Антонио 2007).

активно в българския език едва в края на 60-те години на XIX век. Първата писмена фиксация на словоформата *калвинизъм* е дело на бащата на българската двуезична лексикография Иван Андреов Богоров, който я включва в своя „Френско-български речник“: „Calvinisme: учение на Калвина; *калвинизъм*“ (Богоров 1869: 62), заменена десетина години след това с *калвинизм* (Коджов 1879–1882 и др.) и половин век по-късно с *калвинизъм* (Велинов 1919 и др.). Анализът на ексцерпирания корпус показва, че словоформата *калвинизъм* добива широка употреба век по-късно с текстовете с религиозно-философска тематика, но се среща и в художествената литература: „Сега *Калвинизмът* се е слял с Лютеранизма под названието Евангелско вероизповедание“ (Коджов 1879–1882); „Касаше се прочее да се унищожи тая последна ограда на *Калвинизма*“ (Дюма 1888); „*Калвинизмът* не се основавал върху „свободното изпитание“. (...) *Калвинизмът*, прочес, не бил схизматичен, либерален или демократичен: Калвин желал той да бъде католически, авторитарен и олигархичен“ (Сеньобос 1946).

Следващите писмено регистрирани сведения за Швейцария¹³ са свързани с нейната история, география, политика, администрация и образование, които се появяват в българските учебници от първия период на Възраждането, без разбира се да се пропуска и въпросът за протестантска религия на (х)елветите. Българската възрожденска преса редовно съобщава на своите читатели за „спора за политически емигранти в Швейцария!“ („Цариградски вестник“, бр. 87 от 18.02.1850); за търговския договор на Персия с „Швейцария“ („Цариградски вестник“ от 5 окт. 1857); за посещението на Наполеон III в „Швейцария“ през 1865 г. (в. „Время“, бр. 3 от 21.08.1865); за приемането от Гърция на „монетната система [т.е. франковете] на Франция, Белгия и Швейцария“ (в. „Турция“, III, бр. 41 от 15.04.1867); за изнамирането на апарат за предаване на реч („телефраз“) от „швейцарски макинист“ (в. „Право“, бр. 42 от 14.12.1870)¹⁴; за първоначалното образование в „Швейцария“ (в. „Турция“, год. VI, 1, 21.02.1870); за училищата в „Швейцарско“ (сп. „Училище“, год. I, бр. 12 от 15.05.1871: 189); за приема в „търговско училище във Ватвил“ (Швейцария) (в. „Право“, год. VIII, бр. 27 и притурка от 14 и 17.09.1873);

¹³ *Швайцария* (Радованович 1855: 60); *Швайцарска* (Радованович 1855: 67);

¹⁴ „Според един швейцарски вестник, някой си макинист измислил един метод, чрез който прекарвал устното слово от едно място на друго, на каквото и да е разстояние било във въздуха, било във водата. Тази метода, ако действително са точни сведенията, на речений вестник, ще докара унищожението на електрическия телеграф. Тази система са отзовавала върху отзоваването на гласът, както в някои пещери, и особено в известната Сиракузска пещеря. Не са знаят още средствата, с които този макинист е сполучил да приспособи отзоваването на гласът в прекарването на словото от кое-да-е място, и прилагат само, че разноските за направата на тази система били били твърде малки, и че оръдията на тази машина мъчно са провеждавали; системата са наименовала „телефраз“ (отдалеко говорение)“ (в. „Право“, бр. 42 от 14.12.1870).

за училищна статистика във „Фрайбург“ [Швейцария] (сп. „Училище“, год. II, с. 23–24, 17.01.1874); за образованието в „Швейцария“ (сп. „Зорница“ от 05.01.1878), както и „Кратки очерки върху природата и народите в Европа“, в които се говори за жителите на Италия, Швейцария, Белгия и Холандия (сп. „Читалище“, год. II, бр. 8–12, от 31.05. до 30.09.1873), „Статистика на немските университети и на вестниците в Швейцария“ (в. „Турция“, год. IX, бр. 11 и притурка, от 27 и 30.04.1873), „Швейцария у Виенското изложение“ (в. „Независимост“, год. III, бр. 11 от 08.08.1874). Дават се подробни сведения за злободневното прахосничество на някакъв руски „Крез“ (т.е. богаташ) в „Швейцария“ и по-специално в „Тессинский кантон“ (в. „Напредък“ от 05.10.1874), както и за поредицата от археологически открития на изследователя „Дозор“ във „Фрайбург“ (сп. „Знание“, год. I, бр. 7 от 15.04.1875). Особено място заемат дописките за мирните инициативи, провеждани по швейцарска инициатива в Женева: „Мирът“ (в. „Македония“, год. I, бр. 41 от 09.09.1867), заседание на миролюбивото дружество в „Женева“ (в. „Македония“ от 26.08.1867). Тематиката е продължена с дописки за „Конгрес на мира в Лозана“ с участието на Виктор Юго (в. „Македония“ от 30.09.1869), за решенията на „Конгреса на Лозана [за мир и свобода]“ (в. „Отечество“, год. I, бр. 19 от 28.11.1869), за текста на приетия апел на „Международното дружество за мир и свобода“ до французи и немци за прекратяване на военните действия в „Женева“ от 24.09.1870 г. (в. „Свобода“ от 07.10.1870), за дейността на в. „Etats-Unis d'Europe (Съединените европейски щати)“, за участниците („Кои сме ние и какво искаме?“), който по същество е политическото верую на Централния комитет „Съюз за мир“ (Женева), подписан от швейцарците Карл Кестнер, Луи Шофур, Виктор Шофур, И. Б. Рудолфов син, д-р Клипел, Алфред Кехлин, Август Шаирер син (в. „Свобода“, год. I, бр. 21 от 27.03.1870), както и „Манифест“ [на обществото „За мир и свобода“ (Женева) против войната], подписан от швейцареца Жан Роланди (в. „Свобода“, I, 35, с. 280, 22.07.1870). Вестникарите полагат особени усилия църковният въпрос също да не остане извън полезрението на българските читатели чрез дописки за „засилване на радикалната партия“ (в. „Македония“, III, бр. 18, 29.03.1869), за „Църковния синод на протестантите в Женева“ (в. „Православие“, год. VI, бр. 20 от 12.07.1871), за „антиклерикализма“ в „Швейцария“ (в. „Независимост“, год. IV, бр. 11 от 29.12.1874). По време на френската Комуна получателите на българската преса научават, че „швейцарците“ застават на страната на Франция и свободата (в. „Свобода“ от 16.09.1870) и че приемат републиканските части на „генерал Бурбакевата войска“ в „Швейцария“ (в. „Дунав“, год. VI, бр. 550 от 10.02.1871). Те редовно са информирани за стачките в Швейцария и за сблъсъците с полицейските сили. Христо Ботев отдава особено значение на съобщенията за работническата стачка в Берн (в. „Знаме“, от 29.06.1875)¹⁵,

¹⁵ „Из Берн явяват, че работниците, които преди няколко време са бяха отказали да работят на фабриките с намерение да принудят капиталистите да им увели-

както и за стачката на работниците от тунела „Сен Готар“ в Швейцария“ (в. „Знаме“, год. I, бр. 23 от 27.07.1875)¹⁶.

Класическата лексикографска представа за Швейцария се дава естествено от Иван Андреов Богоров в неговия знаменит „Френско-български речник“ от 1869 г. В специална притурка, озаглавена „Речник на географически, вети и нови имена“, той дава в систематизиран вид „нарицанията“ на „места, градове, народи, реки, планини, средомори и др. т., които се различават по правописанието или по изговора в двата езика“ (Богоров 1869: 486): *Алпи, Алпийски планини, връхни Алпи, Карнийски Алпи, крайморски Алпи, Аппенцел* (град в северноизточна Швейцария), *кантон Ааргау, Аванш, Базел и Селски Базел* (нем.), *Берн и Бернски кантон* (1869), *Бургдорф* (в *Бернски кантон*) (нем.), *Биен или Бил, предалтийска* (Галия), *Флерюс* (Fleurus), *Флерюски, Фрейбург* (нем.), *Бризгау, Фурка, Женева и Женевско езеро, Женевец и Женевка, кантон Гларус, кантон Граубюнден* (нем.), *Грюйер и грюйерски, Хелвеция или Швейцария, хелветец или швейцарец, хелветически или швейцарски, Юра и Юраски, Лозанна, Луцерн, Лугано и Луганско езеро, Морж и Мудон* (в *кантона Ваадт*), *Нешател или Нефшател, Читирекантонско езеро* (Валдиспетско езеро, нем.), *Рейса* (нем.), *Санкт Галлен, Шафхаузен* (нем.), *Тессин, кантон Тессин, кантон Тургау* (нем.), *Тирол, тиролски, тиролец и тиролка, задалтийска* (Галия), *Валис и Валежки кантон, Валанжен, Ваатландец, ваатландка, ваатландски, Валденци, Цюрих и Цюрихско езеро* (нем.). Картината е богата и впечатляваща със своята енциклопедична репрезентативност и лексикографска целесъобразност. И тук Иван Андреов Богоров се проявява като първопроходник, който усеща духа на времето, заложен още от „панепистемичната“ програма на д-р Петър Берон.

Идеята е доразвита от другия колос в българската двуезична лексикография Нестор Марков, който още в първото издание на своя „Пълен френско-български речник“ от 1894 г. включва поредните сведения за швейцарската география и история: *Алпите, Алпийски планини, Базел, Калвин* (реформатор), *Женева, Женевско езеро, Женевец, Женевка, Сен-Готард* (планина от *Алпите*)¹⁷, *Хелветия* (источна Галия, днешна Швейцария), *женевски банкерин* (*Некер*), *Фирка* [sic!] (*Рона* извира из Швейцария из планина *Фирка* [sic!], фр. *Furka* или *Fourche*), *Сен-Бернард* (планина в Швейцария), *Швейцария*“ (Марков 1894).

чат платата с 60%, и до сега още не са са върнале на работите си“ (в. „Знаме“, год. I, бр. 20 от 29.06.1875).

¹⁶ „Из Берна известяват, че работниците от тунелът Сент Готард са възбунтувале и, като са въоружиле, пресекли съобщенията на тунелът при Голшин. Пристигнале войски, работниците ги посрещнали с камане, и тие захванали да търмят: от работниците паднале двама мъртви и множество ранени; останалите се разбегале“ (в. „Знаме“, год. I, бр. 23 от 27.07.1875).

¹⁷ „През Сен-Готард минава подземен железен път 14 900 м дълъг“ (Марков 1894: 1061).

През 1883 г. в Самоков излиза от печат „Любопитно предсказание на Мартина Задека, сто и шест годишен славен швейцарски старец, което той открил в 1769 год., 20 декември, а на приятелите си пред смъртта си“ в превод на български от руски първоизточник, където са предадени направените преди години знакови предсказания за крушението на Османската империя и съдбата на България (Задек 1883). Авторът е отдавна известен сред интелектуалния елит на българската предосвободителска общественост, за което свидетелства отзвукът от „виденията“ на швейцарския предстазател в „Под игото“ за „Турция ке падне“¹⁸. Иван Вазов не остава чужд и на швейцарската тематика и алпийските красоти в поетизирането на тази митологизирана държава. В своята стихотворна „Сантиментална разходка из Европа“ споделя, че „Монблан – великанът“ „малък“ му „се чинил“, след което „минува“ надлъж цяла „Швейцария, щастлива страна, през нейните горди, снежни рамена“, възхищава се на „Унтервалден хладний и мирна Женева, коя се огледва кат в извора дева“ (Вазов 1880). Поетичната „променада“ не изчерпва вдъхновението му и в стихосбирката си „Дисонанси“ (Вазов 1891–1895) включва още два цикъла, посветени на Швейцария. Първият е озаглавен „Какво мълвеше

¹⁸ „Марко поклати глава недоверчиво. / – Друго е да ти кажат хората, друго е ти сам да знаеш, че е така... Мислете пет пъти, преди да сторите нещо, да не повторим заарската работа. / Мичо се разсърди. / – Сега е друга работа, Марко, не ставай дете... Аз ти казвам, че ще пламне навсякъде... Всичко е организувано. Само денят нека ни кажат... / – А, ако пламне навсякъде, то и аз ще нарамя пушката! Но ако не пламне навсякъде, а ние пламнем само? Това, казвам, да разберем... / – Ще пламне! / – Кой знае! / – Ще пламне, Марко! Клетва искаш ли? / – Не ща. / – Та ти си неверен Тома! / – Аз искам като него да попипам с пръст... Тука играем с главите си... / – Ти трябва да вярваш, че ще победим! / – Защо? / – Защото Туркия трябва да падне вече... / – Как трябва да падне? / – Така, трябва да падне, защото ѝ е писано да падне. / Марко разбра, че Мичо пак прибегва до пророчеството на *Мартин Задека*... / – Аз не вярвам на новите пророчества... Календарът ни предсказва дъждове и буря, а ние имаме райско време... Празна работа. / – Задекът е друго, Марко, него го припознават и учените!... – каза Мичо разгорещен. / – Аман, джанъм! Все *Задека* ни посочваш! Остави се с тоя *Задек*. / Мичо пламна. / – Ако не щеш *Задека*, аз да ти покажа и друго пророчество, много по-дълбоко и по-ясно. / – От кого е? / – От провидение божие е. Дух свети само може да го вдъхне... Човешки ум не го измисля. / И Мичо захвана да бърка в пазвата на салтамарката си. Марко го гледаше учуден. / – Ах, остало е тефтерчето ми у дома – каза Мичо с досада; – но чакай, аз мога да си го припомня... Ако кажеш, че и сега не вярваш за падането на Туркия, аз ще те оставя да се мъчиш... На глухия с тъпан му блъскай, той пак не чуе. / И Мичо извади дивита си, затопи перото в мастилницата и пак хвана да търси в джоба си. / – Късче бяла книга нямаш ли? / – Нямам – каза Марко, като потърси и той в пазвата си. / – Чакай, тука ще пиша! / И Мичо се облегна до топа и взе да драще по гладката му повърхност. / Марко гледаше с любопитство. / Скоро там се източиха няколко редове от черковни букви и арабски цифри, правилно размесени в следующия вид: / Т (=300) У (=400) Р (=100) Ц (=900) І (=10) А (=1) / К (=20) Е (=5) / П (=80) Д (=4) Н (=50) Е (=5). Тия черковни слова, четени като букви, казваха: ТУРЦИЯ КЕ ПАДНЕ; брoни и събрани като цифри, изкарваха съдбоносната година 1876!“ (Вазов 1888).

Монблан“, а вторият е посветен на езерото Леман, но носи традиционното за българите название „Женевско езеро“, независимо че на неговите брегове се намират Лозана, Монтрьо, Шилъон, френският Евиан и други не по-малко известни центрове. Възхищението си от импозантния алпийски връх Вазов свързва с представата си за снежнобяло божество. В създадения от Бога „свят величествен, омаен“, със слънца озарен и с хубости покрит (Бог), се издига „скован, вледен“ връх, който „от пролет нежен лъх“ до него „не е пробивал и всичкий жар до днес, що свода е разливал“ въз него „ни зрънце сняг“ не разтопява“ („Целувка“). Вечно белият алпийски връх е „върховний цар на вси безкрайности, височини и бездни“, въз чийто „бял венец, блеснал с елмазен жар, отмарят се ноще керваните небесни“ („Върхът“). „Природата във теб два образа създавала, символа дивни два на крайната си мощ, две страшни висоти, два върха вседържавни, събрани в саяността на синий небосклон, по бляск, по царственост, по вечност сродни, равни по гръмозвучността: Монблан, Наполеон!“ („Toujours lui“). Сред венеца от планини, „де всичко се засмяло“ издига снага и планинският исполин Юнгтрау, под чийто „вечен лед такъв вулкан бухти“ и под чийто „гробен сън душа шламти“ („Юнгтрау“). А сред „леманските води“ „в зелените вълни на звънкоструйна Рона и под тополний шум, Жан-Жак Русо стои, излян от бронз“ („Остров Жан-Жак Русо“), като женевският пейзаж завършва със старика италианец, който „на Place des Alpes“ събрал „куп смълчан“ от слушатели „свири под бронзовий балкон“ „канцона стара, от младост спомен мил, на любовта привет“ („Канцоната“). Не по-малко импозантен е и образът на „Шилъонския замък“¹⁹ и „страшний стълп, де пъшкал прикован злочестий Бонивар“. Тъмницата на женевския патриот е ужасяваща със своя „свят на ужас“ и „злокобност“, където „старост веи под сводовете мрачни / и ужасът е скрит във всеки кът-зандан“, от където поетът „изскача“ в сърце „с болезнен ек“ и „кат милионите поклонници“ и той / удря „своя жиг на варварския век“ (Вазов 1891–1895). Не бива да се пропуснат и Вазовите пътни бележки и шрихи, изградили описанието на величествения швейцарски пейзаж в романа „Нова земя“ (1896). Неговите герои минават „през Сенготарския проход в Швейцария в началото на юлия 1885 година“, живеят в „засмения Люцерн и прохладния Интерлакен“, откъдето правят „разходки по върховете“, престояват „в приоблачния Мюрен, на хълбока на Юнгфрау, малко време – и в Берн, градът на аркадите и мечките“. Описанието в главата „По Женевското езеро“, което е „чудномодро“ и „омайно хубаво“, започва с Шилъонския замък, минава през Бувре, гушеш се „в подножието на планината“, и продължава към Вилньов, където се отваря „гледка на Рона“, която „мътна“ се втича „през зелени лъки в чистото езеро“, последвана от силуета „на островърхата планина Dent de Midi и зад нея – на снежните гребени на Алпите“. „Отдясно и ляво на Лозана“ се редят „живописните, потънали в кичести зеленини

¹⁹ „В леманските води стои Шилъонския замък“ (Вазов 1885).

селца, вили, шалета, благодатни кътове на мир и поезия, свързани с имената на славни мъже, които са гостували в тяхното лоно“. Гледката към езерото е възхитителна и за романиста Вазов, който хваща четката и палитрата си, за да изобрази швейцарския декор в „Нова земя“ (Вазов 1896). „Гладката повърхност“ отразява „светломодрата небесна синева“, като „високата планина над езерото“ се прелива „в дълбините му, треперлива и бърчелива – от нежното клатене на синия вир“. „Хладният ветрец, цалувал вечноснежните чуки на Оберландските Алпи“, милва със своя полъх пътниците. Зад носа на Ивоар се появява „Женева, кацнала напето в дъното на езерото“. Параходът стига до брега и тълпата се изсипва „на брежието при Jardin des Anglais“. „Слънцето, залязло зад Юра“, осветява „с румено сияние само Монблан в дъното на кръгозора“. Под „моста над Рона“ бушуват „зелените като смарагд вълни на реката“ в съседство с „остров Русо“, обиколен от същите „зелени вълни на Рона“. С едно изречение, заключава Вазов, Швейцария „е чудна страна, вечен магнит за милионерите, за поетите и за любовниците“ (Вазов 1896).

На литературния швейцарски хоризонт естествено се появява и забележителният фейлетонист Алеко Константинов с хумористичния си разказ „Бай Ганьо в Швейцария“ (1895), където авторът категорично обявява Женева (или Женлюз) за „град – прекрасен“, чиито околности са „и живописни, и величествени“. „Разхождам се така, безцелно, зяпам наляво-надясно и от улица на улица излязох на площада, дето е оперният театър“ разказва Щастливецът. „Гледам насреща едно елегантно кафене: чакай, рекох си, да се отбия да си почина малко. От входа надясно виждам една стъклена преграда с отворен изглед към площада и влизам – хем ще пия кафе, хем ще гледам кой минува. И какво заварвам там! Цели три маси заети с българи студенти! Е, идете да казвате, че българите нямат вкус за изящност! В такъв красив град, в най-хубавата част на града, в най-елегантното кафене заели най-хубавото място!“ (Константинов 1895).

На Алеко Константинов дължим сравнението на България с Швейцария, станало пословично от пътеписите му „Какво? Швейцария ли?“ (1895) и „Българска Швейцария“ (1897). В този контекст на мисли се налага да се отбележи, че преди да се появи демократичният лозунг от началото на 90-те години на XX век за превръщане на България в Швейцария на Балканите, се появява изразът „Македонска Швейцария“ (Христов 1903).

Формата *helvétè* ‘швейцарец, хелвет’ е регистрирана във френския език през 1831 г. в *Histoire romaine* [„Римска история“] на Жул Мишле (1798–1874)²⁰. Произлиза от лат. *Helvetii* „хелвети“²¹. Навлиза в българския език в началото на 40-те години на XIX век. Първата фиксация на *елвети* е отбелязана от Константин Фотинов в неговото сп. „Любословие“ от 1846 г.: „В тия области са

²⁰ Фр. *Jules Michelet*.

²¹ Срв. бълг. *хелветец*, *швейцарец* (Богоров 1869); бълг. *хелветец* (Яранов 1928).

седели и живеали, каквото ще видиме и в други премноги, славенски племена още от невоспоминаеми времена под свое си особно наименование всяко племе, но иноплеменници превеодоха тяхно наименование на свой си език, каквото видохме по-горе от Расени направиха: Tusci; Etrusci, Етрури [...], Поляки, Полони Длиноради (Длъгобради); Ломбарди; Поморани; Вандали, Венди, Виндии пр. [...], Словени: Sclavini, Sclavi; Крайнци: Crani, Cranci; Головити; Helvetii *елвети*, Чужаки: Scytac; Козари...“ (сп. „Любословие“, бр. 13, януари 1846, с. 15). Формата *helvétique* ‘швейцарски, елветийски’ е регистрирана във френския език в началото на XVIII век в *Lettres d'un Suisse à un Français* (Писма на един швейцарец до един французин) на френския драматург Жан дьо Ла Шапел (1651–1723)²², които издава в периода между 1703 и 1711 г. Произлиза от лат. *helveticus* ‘хелветски, швейцарски’, респективно от лат. *Helvetii* ‘Хелвети’²³. Словоформата *елветийски* ‘швейцарски’ навлиза в българския език в началото на 40-те години на XIX век също чрез сп. „Любословие“ на Константин Фотинов: „Това Григоријево летословие употребяват сички почти во Европа западни страни, сир. Западна църква, освен някоя *Елветийска* част. А от онова що остана от Юлиево и Августово время употребява сичка Восточна Церков“ (сп. „Любословие“, бр. 13, януари 1846: 2).

Етнонимът *suisse* ‘швейцарец’ е регистрирана във френския език през 1461–1466 г. в полуавтобиографичното повествование *Le Jouvenel* [„Льо Жувансел“] на Жан дьо Бюей (1406–1477)²⁴. Значението ‘портиер’ е документирано през 1619 г. в произведението *L'espadon satyrique* [„Сатиричният меч“] на Клод д'Естерно (1592–1640)²⁵, а значението ‘швейцарски’ е фиксирано през 1627 г. в пасторалния роман *Le Berger extravagant* [„Екстравагантният овчар“] на Шарл Сорел (1582–1674)²⁶. Произлиза от фр. *Suisse* ‘Швейцария’, респ. от нем. *Schweiz*²⁷. Словоформата *сюис* със значенията ‘Швейцария; швейцарски; швейцарец’ навлиза в българския език през втората половина на XX век. Първата открита за сега фиксация на *сюис* ‘швейцарски’ е в романа „Тайфуни с нежни имена“ на Богомил Райнов от 1977 г.: „Излизам на Бундесплац, дето се издига потъмнялата от годините сграда на парламента – една

²² Фр. *Jean de La Chapelle*.

²³ Срв. бълг. *хелветически, швейцарски* (Богоров 1869); бълг. *швейцарски* (Писанов 1892). Срв. също така: „Коментар и превод на Хелветийската война: De bello gallico 1, 2–29“ / Прев. и комент. Борис Царчински, Пловдив, 1937; „Хелветийската война / Гай Юлий Цезар. Войната с Югурта“ / Гай Салустий Крисп; Дословен прев. от лат. Атанас Д. Памуков, Георги Йорд. Латинков. – Ямбол, 1939; „Петрография на хелветските лигнети от Чукуровския басейн, България“ (Сотиров, Кортенски 2003: 191–196).

²⁴ Фр. *Jean de Bueil*.

²⁵ Фр. *Claude d'Esternod*.

²⁶ Фр. *Charles Sorel*.

²⁷ Срв. бълг. *Швейцария, Швейцарска Република; Швейцарец, Швейцарка; швейцарски* (Богоров 1869); бълг. *Швейцария, швейцарски, швейцарец; швейцарски диалект* (Романов 1911), както и нем. *Schweizer* ‘швейцарец, швейцарски’.

крепост на демокрацията, добре завардена от крепостите на банките: отляво Кантонал банк, отдясно Национал банк, а насреща Креди Сюис и Шпаркасе. Обхождам парламента, продължавам надолу и излизам при моста, по който винаги се завръщам от Остринг“ (Райнов 1977). Названието на тази известна швейцарска банка „Креди сюис“ се среща и в други произведения: „А може да каже: изморена съм, другарю Сталин, искам да се уединя, искам вила в Рио де Жанейро, с голям басейн, с изглед към океана, не искам дълги черни коли, искам дълги бели, открита сметка в „Креди Сюис“...“ (Суворов 1995). Богомил Райнов пуска в обращение и названието на друга известна швейцарска банка – Юнион де банк Сюис: „Установихме, че вашият – нека го наречем „клиент“ – има депозитни или текущи сметки в някои от известните европейски банки, като Банк Аустрия, Дрезднер банк или Юнион де банк Сюис. Ще проверим и на останалите места, но поне до този момент не сме открили никакви особено значителни суми от рода на тези, за които вие споменавахте при последната ни среща. Няма да ви занимавам с това какви усилия са необходими за подобни проверки при съществуващия ред в банките, където принципът за съблюдаване на банковата тайна може да бъде нарушен само при съответно решение на съда“ (Райнов 2000). Значението „швейцарски“ се среща и в романа „Дървото на Юда“ на Арчибалд Кронин, публикуван на български през 1985 г.: „Когато се настани на удобната седалка до прозореца – според него никои други влакове не можеха да се сравнят с швейцарските – Мъри отвори „Газет сюис“, който беше дръпнал инстинктивно от будката“ (Кронин 1985). Названието на швейцарската авиокомпания Сюис Ер е документирано в романите на Робърт Лъдълм: „Точно тогава привилегированите бизнесмени бързаха след скучната всекидневна работа в банките в Берн да се върнат в Града на светлините. Мари погледна през рамо, докато минаваше през бариерата: той ѝ кимна, изчака я да се скрие, обърна се и забърза към чакалнята на Сюис Ер. Джордж Б. Уошбърн имаше резервация за полета в 4,30 за Орли“ (Лъдълм 1992). Използването на прилагателното име сюис е интегрирано в названието на различни швейцарски вина, напр.: „Посредникът за придобиване на недвижими имоти от свръхсекретната международна фирма „Ле Шато Сюис де Гран Сиекл“ щеше да пристигне много скоро. (...) „Ле Шато Сюис де Гран Сиекл“ бе изключително подробна и точна в съставянето на документи, които след подписването им вече не виждат бял свят“ (Лъдълм 1993). Формата сюис се използва активно и като елемент в имената на ресторанти, които претендират, че сервират автентична швейцарска кухня: „Германец храни звездите в „Шале сюис“. Засуканите имена на ястия са демоде, категорични са световните готвачи. Последната тенденция в жанра е всяка манджа да има максимално опростено име и да се избягват тежките и усложнени заглавия като „Пилешко филе вретено“. „Те са отживелица. Просто трябва да се изброят компонентите на даден специалитет. Така е много по-лесно за клиентите, те си представят и съответно избират какво да хапнат“,

казва Ларс Аугстен, маестро №1 на изтънчената кулинария в „Шале сюис“, един от елитните ресторанти в хотел „Кемпински Зографски“ (в. „Стандарт“ от 15.07.2005). Словоформата се среща и с побългарена транскрипция от типа на *суис* (sic!): „Мелодично и изтънчено изкарване на 8 март може да очаквате в ресторант „Шале Суис“ в „Кемпински Хотел Зографски“. Нашумелият дамски квартет „Стрингс“ ще се грижи за доброто настроение на гостите, докато те опитват включените в куверта от 48 лв. нискокалорична торта „Ескада“ и половин бутилка вино на човек. Към екстрите върви и специално празнично меню“ (в. „Сега“ от 08.03.2010).

Названието за жителите на град Фрибург се среща в българския език от 50-те години на XIX век. Формата *fribourgeois* ‘жител на Фрибург; с качества на Фрибург’ е регистрирана във френския език през XIII век. Произлиза от името на швейцарския град *Fribourg* ‘Фрибур(г)’ с наставка *-(e)ois*²⁸. Словоформата *фрибургинец* е фиксирана за първи път през 1858 г. в сп. „Български книжици“: „Фрибургинците са прочути, че правят най-хубавото сирене. За петдесетина крави има обикновено, освен овощник, един овчар, един помагач и едно хлапе“ (сп. „Български книжици“ 1858). Лексикографът А. П. Николаев споменава „Фрейбургский кантон“ (Николаев 1893), а в преводите на първото продължение на класическия френски роман „Тримата мускетари“ на Александър Дюма-баща се среща известие за стратегическата битка при Фрибург: „Базен носеше костюма си, може да се каже, колкото с величие, толкова и с блаженство. Веднага се виждаше, че е достигнал или почти достигнал върха на своите стремежи и че обкованата със сребро тояжка, която държеше в ръка, му се струваше също тъй почетна, както командирският жезъл, който Конде е хвърлил или не е хвърлил в неприятелските редици във *Фрибургската битка*“ (Дюма 1970).

Оригиналната швейцарска административна единица – *кантон* – е също елемент от лексикалната представа на българите за тази централноевропейска конфедерация. Формата *canton* със значение ‘ъгъл’ е регистрирана във френския език през XIII век в *Les Mémoires* (Мемоарите) на Филип дьо Новар (1195–1265)²⁹, значението ‘швейцарски административен регион’ е документирано през XV век, значението ‘френска административна единица’ е фиксирано през 1775 г. в *Le Mémoire sur les municipalités* [„Мемоар по въпроса за общините“] на Етиен-Франсоа Тюрго (1721–1789)³⁰, а значението ‘пътен кантон’ е регистрирано едва през 1867 г. Произлиза от прован. *canton* ‘край, ъгъл’, респ. от *cap* ‘страна’³¹. Според Любомир Ванков българската словоформа *кантон*, засвидетелствана преди Освобождението със значението ‘кантон

²⁸ Срв. бълг. *Фрейбург* (Богоров 1869); бълг. *фрейбургский* (Николаев 1893); бълг. *Фрибург* (Вазов 1899).

²⁹ Фр. *Philippe de Novare*.

³⁰ Фр. *Étienne-François Turgot*.

³¹ Срв. бълг. *окръжие, нахия* (Богоров 1869).

(държавица) в Швейцария', отразява фр. *canton*, заета с това значение от ломбардски *cantone* през XV век (Bloch-Wartburg). В български думата е документирана от 1836 г. в книга, преведена от руски. Следователно е непряка заемка от френски, минала през руски. Навлиза в българския език в началото на 30-те години на XIX век със същите значения. Освен това блг. *кантон* се употребява и като официален термин за назоваване на околия в Южна България (Румелия) до Съединението през 1885 г., което показва френския му произход. Първата открита фиксация на думата *кантони* датира от 1836 г. в съчинението на А. Кипиловски „Кратко начертание на всеобщата история“: „Реформатският дух проникнал и в Швейцария, и произвел и в тая страна возмущенията и безпокойства. Впрочем Швейцарските *кантони* (области), като имали във вида общото добро, старали ся, без да гледат на различието на вероисповеданието, да вардат, колкото было възможно, помежду си мир и единодушие“ (Кипиловски 1836: 104). Първоначално швейцарският *кантон* се тълкува като „сека от двадесет и двете Швейцарски републики“. За А. П. Николаев *кантонът* е „всяка една от 22 швейцарски републики“ (Николаев 1893), а за Д. Велков той е „окръг; околия“ (Велков 1897). За лексикографите М. Москов, М. Велинов, Д. Карадимчов и Я. Пенев *кантон* е „окръг“ (Москов 1901, Велинов 1919, Карадимчов 1910, Пенев 1910). Захари Футеков определя *кантона* освен като „област в Швейцария“ и като „къщичка на шосейния или железопътен пазач“ (Футеков, Дорич 1920; Футеков 1926), като през 1941 г. добавя значението „единична съюзна държава в Швейцария“ (Футеков 1941). Това ново значение се сдобива у Стефан Младенов със следната редакторска формулировка „в Швейцария – отделна държавица от общата държава“ (Младенов 1943) и „административна област в Швейцария“ (РЧДБЕ 1982). Ето няколко хронологично документиранни примери за навлизането на заемката в системата на българския език: *Кантон* „окожие“ (Радованович, 1855: 73); *Кантон* („Кратко землеописание“, 1856: 50); *Кантони швейцарски* (в. „Цариградски вестник“ от 29.07.1856); „Находятся някои *кантони*, гдето съвсем няма звънци; не мож видя ни един камбан в селата Лавин и Гардия“ (сп. „Български книжици“ от октомври 1858: 236); „Швейцария се дели на 22 *кантона*“ (Манчов 1862); *Кантон* („Словарь франц.-бълг.-турски“ 1868); *Canton: кантон* (в Швейцария) (Богоров 1869); *Кантон* (Богоров 1871); „Едно време Швейцария състоеше от тринадесет *кантона*“ (Бобчев 1873); „В Тессинский *кантон*, Швейцария, някой си барон, когото вестниците зоват русски Крез, ще отвори наскоро едно параклише“ (в. „Напредък“ от 05.10.1874); „Виенският конгрес дал на Швейцария съюзно републиканско устройство на 22-та *кантона*, от които всеки образувал независима във вътрешното управление република“ (Агура 1890); *Кантон*, околия. (Писанов 1892); „*Кантон*: околия; тая дума се употребяваше в това значение в Южна България пред съединението; тя е думата за околия, която се употребява във Франция, па и в Швейцария“ (Касъров 1899); „В много *кантони* народът бил още роб“ (Станев 1903); *Кантон* (Романски 1933);

Кантон (Бакалов 1949); „Доктор Жилбер бе много известен в целия кантон, където притежаваше доста имения, главното от които представляваха земите, стопанисвани от Бийо“ (Дюма 2001); „В страната [Франция] била въведена нова административна система на делене: департаменти, дистрикти и *кантони*“ (Пантев, Гаврилов 2001).

Разбира се, Швейцария е известна и със своя планински пейзаж, очертан от *Алпите* ‘най-високата планинска система в Западна Европа на територията на Франция, Швейцария, ФРГ, Австрия, Италия и Югославия’ и планината *Жюра*. Изгледите са *алпийски*, като спортът „катерене по скалите“ е *алпинизъм* и практикуван съответно от *алпинисти*. Формата *Les Alpes* е регистрирана във френския език през 1405 г. Произлиза от лат. *Alpes* ‘Алпи’ (вероятно с келтски произход)³². Изразът *Алпийските гори* навлиза в българския език в началото на 30-те години на XIX век чрез „Кратко начертание на всеобщата история“ на А. Кипиловски (Кипиловски 1836: 140): „Победите негови [на Суворов] над Французите при Кассана, при Требия и при Нови, а най-много преминуваното негово през *Алпийските гори* припичели му слава на най-голям полководец“ (Кипиловски 1836: 140). През 50-те години на XIX век словоформата „гори“ е заменена с „планини“, като изразът „*Алпийски планини*“ окончателно се утвърждава за название на тази планинска верига (Радованович 1855: 60). Словоформата *Алпи* се среща в редица примери, илюстриращи разширяването на употребата ѝ в българската книжнина: „*Алпи*, които отделят Италия от Франция, от Швейцария и от Германия“ (Груев 1861: 16); „Алпийски сребърник: име на едно малко растене на *Алпи*, забележително според хубостта на цветовете му и на листата му“ (Богоров 1871: 6); „Те [квартет от тиролци и тиролки] ни канеха да минем един ден в *Алпите* (Константинов 1894); „*Алпи* или *Алпийски планини*: най-високите планини в Европа“ (Касъров 1899); *Алпи* (Генадиев 1909); „*Алпи*: най-високите планини в Европа“ (Данчов, Данчов 1936); „Алпийски: прилагателно от *Алпи*“ (Бакалов 1939); „*Алпи*, Крайморски *Алпи*“ (Мавров 1959); „Швейцарските *Алпи* без „слънцето“ на Вазов“ (в. „Литературен вестник“, бр. 10, 14.03.2000).

Прилагателното *alpin* ‘алпийски’ е регистрирано във френския език в началото на XIII век в *La Vie de saint Auban* [„Животът на свети Обан“], но добива широко разпространение след 1796 г. благодарение на пътеписа *Voyage dans les Alpes* [„Пътуване в Алпите“] на естествоизпитателя Орас Бенедикт дьо Сосюр (1740–1799)³³; изразът *ski alpin* ‘алпийски ски’ е регистриран лексикографски през 1930 г. Произлиза от лат. *alpinus* ‘алпийски’³⁴. Словоформата *алпийски* навлиза в българския език в началото на 40-те години на XIX век

³² Срв. бълг. *Алпи*, *Алпийски планини* (Богоров 1869).

³³ Фр. *Horace Bénédict de Saussure*.

³⁴ Срв. бълг. *планински* (Богоров 1869); бълг. *което се отнася до Алпи, което е там или от там*. *Алпийски обичаи* (Богоров 1871: 6). Срв. също така производната форма: *алпийци* (Богоров 1871: 6).

чрез сп. „Любословие“: „Седяха во *алпийски* гори“ (сп. „Любословие“, бр. 13, януари 1846: 15); „В север до *Алпийски* гори“ (сп. „Любословие“, бр. 13, януари 1846: 15). През 50-те години на XIX век придобива широка употреба, за което свидетелства издаването на „Аделаида *Алпийската* пастирка“ от Жан-Франсоа Мармонтел („изплетена“, т.е. преведена, от сръбски от Кръста Стоянов Пишурка, 1857).

Формата се среща в почти всички лексикографски източници с традиционните си значения ‘с качествата на Алпи’ и ‘принадлежащ на Алпите’: *Алпийски* обичаи. *Алпийски* растения. *Алпийски* бел пелин. *Алпийски* сребърник. *Алпийски* заяк (Богоров 1871: 6); „Вреда за френската търговия от *алпийските* тунели и Суецкия канал“ (сп. „Знание“, бр. 8 от 30.04.1875); „Наляво се разнесе звукът на един *алпийски* рог и след него един квартет от тиролци и тиролки ни пренесе в цивилизования мир. А пък зад *алпийския* павильон, пред една задимена скара, претрупана с пресни кебапчета, един американец с фес викаше като луд: „Скоро, че се свършиха!“. Като че светът ще се свърши!“ (Константинов 1894); „Тия, които се покачиха на върха, могат да се похвалят, че са слезли през места, по които не е стъпвал човешки крак; но пък един от тия, които се спуснаха в бездната, е направил до такава степен отчаян подвиг, който ще направи чест на най-смелия *алпийски* турист“ (Константинов 12.10.1895); „*Алпийски* планини“ (Касъров 1899); *Alpêtre: алпийски*. *Alpin: алпийски* (Марков 1906); „*Алпийско* цвете, *алпийски* пейзаж; *алпийски* клуб; *алпийска* природа“ (Младенов 1932); „*Алпийски*: прилагателно от Алпи, високопланински“ (Бакалов 1939); „Срединната част е заета от „*алпийската*“ раса, – със закръглен череп (брахикефали), мургава, с тъмни коси и тъмни очи“ (Сеньобос 1946); „Сигурно би му се сторило, че се е върнал във времето на Флориан, и като се прибере в Париж, би уверявал, че е срещнал *алпийската* пастирка, седнала в подножието на Сабинските планини“ (Дюма 1981); „*Алпийска* растителност, *алпийски* вълк“ (РЧДБЕ 1982); „Напрежението върху ставите и мускулите на цялото тяло е огромно и затова *алпийските* ски са считани за една от най-атрактивните и опаси дисциплини в програмата на Зимните олимпийски игри“ (в. „Дневник“ от 11.02.2002); „Ски – *алпийски* дисциплини“ (в. „Сега“ от 22.02.2002); „По стените кич от цветя и *алпийски* стил“ (в. „Слово“ от 01.02.2002); „Има и добър опит в лятното *алпийско* катерене“ (в. „Сега“ от 14.09.2016).

Планината *Юра*, известна на френски със словоформата си *jura* ‘жюра; юра’, е регистрирана във френския език през 1840 г. Произлиза от названието *Jura* (във Франция съществува и област, носеща същото име)³⁵. Навлиза в българския език в началото на 40-те години на XIX век, независимо че словоформата е позната от по-рано като геолого-географски термин за назоваване

³⁵ Срв. бълг. *Юра* (Богоров 1869); бълг. *Юра*, планина у Франция и Швейцария 90 километра дълга (Марков 1894).

на планинска верига, създадена през юрския период. Първата фиксация на *Юра* е във „Всеобща география за децата“ от 1843 г. (Бардовски 1843: 128). Известни са правописните варианти *юра* (Груев 1861; Богоров 1869; Марков 1894; Касъров 1907; Данчов, Данчов 1936; Футеков 1941; Младенов 1947; РЧД 1958 и др.) и *жура* (Мейл 2009). Захари Футеков отбелязва основното значение на формата *жюра* като ‘планински ред от скали от формацията юра от Женевското езеро до Лахюнферс на Майн’ едва през 1941 г. (Футеков 1941). Проф. Стефан Младенов въвежда практиката редовно да се включва значението на *Юра* като „юрска формация“, „в геологията или историята на земната кора: втора дроба на мезозойски период с варовици“. Етимологичният произход започва да се свързва с „планината *Юра* в средна Европа (французско-швейцарска Юра от Женевското езеро до Рейн) (Младенов 1947). Подобно е определението и в „Речника на чуждите думи“ от 1958 г.: „Вторият период от мезозойската ера, през който се явяват дългопашати птици, влечуги и хвойнови растения (получил името си по местността *Юра*, Френска Швейцария, където били изучени за пръв път остатъци от този период“ (РЧД 1958). Основните примери, илюстриращи употребата на названието на този планински масив, са: *Юра* (Бардовски 1843: 127); „*Юра* между Франция и Швейцария“ (Груев 1861); „*Юга: юра*“ (Богоров 1869); „*Няма Алпи без Юра*, нито *Пиринеи без Астурии*“ (Юго 1888: 660); „*Слънцето, залязло зад Юра*, осветяваше с румено сияние само Монблан в дъното на кръгозора“ (Вазов 1896); „*Юра*, планина у Швейцария и Франция“ (Марков 1894); „*Француска Юра* на юг, немска *Юра* на север“ (Касъров 1907); „*Юра* (*Юга*): планинска верига между Франция и Швейцария, дълга 300 км. Най-високи върхове: Рекюле (1 723 м), Гран-Кредо (1 690 м)“ (Данчов, Данчов 1936); „*Юра* или *юрски* период: един от трите периода, на които геолозите делят мезозойската ера. Поставя се между триасовия и кредния периоди. Наречен така, понеже е бил най-напред изучен в пл[анината] *Юра*. Геолозите делят юрските образувания на 3 отдела: долен – лиас (черна *юра*), среден – догер (кафява *юра*) и горен – малм (бяла *юра*). – *Юрските* образувания са много разпространени в Стара планина и в Югозападна България“ (Данчов, Данчов 1936); „Намираме това окончание във френски форми в някои провансалски имена и дори чак до *Юра*“ (Сеньобос 1946); „Релефът на сушата през *юрата* е бил твърде много разчленен, за което свидетелствуват кластичните скали, образувани през този период... У нас *юрата* има много широко разпространение и пълно развитие. Представени са долната, средната и горната *юра*“ (Йорданов, Минчева-Стефанова 1962); „*Юра*. – Креда: [Разкази] от Петър Марчев“ (в. „Литературен форум“ от 07.03.1995); „Българското посолство в Швейцария организира на 14 декември 2000 г. „Вечер на България“ в рамките на програмата „Европейско кафене“, където се представят европейските култури. Организатори на вечерта бяха и управляващите кантона Ню Шател, членовете на обединението „Европейски дом“ и „Клуб 44“ (елитарна група интелектуалци от кантона

Юра)“ (Константинова 2001); „Старейшина на човечеството, селянин, който никога не е напуснал Юра, на сто и повече години, доведен до залата на Събранието от пет поколения потомци и идващ да благодари за неговите декрети от четвърти август. (...) В Юра жените са заявили, че всички мъже могат да тръгнат и че ако на тях им дадат пики, те ще са достатъчни, за да бранят окръга си“ (Дюма 2004); „Юра (период) – геологичен период; Юра (департамент) – департамент във Франция; Юра (кантон) – кантон в Швейцария; Юра (планина) – планина във Франция“ (Интернет 2009); „Режис потри доволно ръце, когато направи преглед на десетките дървени маси, отрупани с пушена шунка, наденици, сирена, домашно приготвен селски хляб, пастети и селекция от вина чак от Шампан на север и Шатоньоф на юг, жълтото вино от Жура редом до божоле и по-тежките бургундски“ (Мейл 2009).

Известната киноложка порода *санбернар*, превърнала се в неотменен елемент от алпийския пейзаж на Швейцария, е регистрирана първоначално в израза *chien du mont Saint-Bernard* ‘куче от околностите на връх Монблан’ през 1837 г. в *Lettres sur les écrivains français* [„Писания за френските писатели“] на Ван Енгелгом (1810–1864)³⁶. Съкратената форма *Saint-Bernard* е документирана през 1868 г. в изследването *Traité rationnel des majuscules* [„Рационален трактат за главните букви“] на Емил Негрен (1833–1878)³⁷. Произлиза от името на фр. *col du Grand-Saint-Bernard* ‘проход Гран-Сен-Бернар (в Алпите)’³⁸. Навлиза в българския език като директна френска заемка в началото на XX век: *санбернар* (Велинов 1919). Срещат се също така и вариантите *Сен-бернари* (Велинов 1919) и *сенбернар* (РЧДБЕ 1982). Тълкуването на словоформата следва установената логика за извеждане на първо място на елемента „порода кучета от манастира Сен-Бернард“, които се отличават „с ума си и с големината си“ (Велинов 1919), които са „приучени да извършват спасителни работи във високите планини“ (РЧДБЕ 1982) или „да спасяват затрупани от сняг хора“ (РЧД 2003): „Вече не изпращате ли *сенбернарски* кучета с шишенца коняк на врата? / – Не. Алкохолът е много скъп, а и кучетата се изхитриха. Сами изпиват коняка. Затова си служим само с волове. Яки волове, удобни за изтегляне“ (Ремарк 1973); „Дебелият от дете трудно понасяше горещините, а сега, когато прехвърляше средната възраст, дишаше едва, едва... „Като *санбернар* в Сахара!“ (Калчев 1996); „*Сан-бернар* бях виждал само на снимки и разбира се, бях прочел за прочутото куче Бари. Нашият *санбернар* беше син на швейцарец и майка чехкия“ (Данаилов 1997); „Изгубено куче порода *санбернар*“ (Обява 2008). Сред производните форми се налага прилагателното *санбернарски* ‘с качества на Сан Бернар’: „*Санбернардско* куче“ (Бакалов 1939); „Нямаме ние замъци и *санбернардски* кучета, но затова пък имаме други неща, с които можем да се

³⁶ Фр. *Van Engelgom*.

³⁷ Фр. *Émile Négren*.

³⁸ Срв. бълг. *свети Барнхард* (Богоров 1869).

гордеем пред чужденеца“ (Минков 1957); „Той бе на осем години, а Фабрицио на две, когато изведнъж генерал Бонапарт, когото всички почтени хора смятаха за отдавна обесен, се спусна от *Сенбернарския* проход“ (Стендал 1956).

Формата *tirolien* ‘тиролец’ е регистрирана във френския език за първи път през 1759 г. в произведението *Candide, ou l'Optimisme* [„Кандид или за оптимизма“] на френския философ Волтер (1694–1778)³⁹, формата *tyrolienne* ‘тиролска’ е документирана в началото на XIX век и по-точно през 1816 г. в произведението *L'hermite de la Chaussée d'Antin* [„Отшелникът от Шосе д'Антен“] на Етисен дьо Жуи (1764–1846)⁴⁰, словоформата *tyrolien* е документирана през 1821 г. в сп. „*Observateur des modes*“ (т. 7, р. 519). Значението ‘тиролски танц’ е фиксирано през 1832 г. в романа *Le Puritain de Seine-et-Marne* на Michel Raymond (1800–1875). Произлиза от названието на географската област *Tyrol* с наставка *-ien*⁴¹. Навлиза в българския език през 90-те години на XIX век. Първата фиксация на словоформата *тиролийен* е в „Речника на чуждите думи“ от 1897 г. на Димитър Т. Велков (Велков 1897). Семантиката на словоформата е определена като ‘начин на пеене у австрийските и швейцарските селяни, състоящ се в бързо подхождане на гласа от гръден в гласов регистър, с широки интервали, без никакъв преход, което придава на песните им специфичен характер; *тиролски* танц – лендлер’ (РЧДБЕ 1982). Няма открити случаи за употребата на словоформата *тиролийен* към момента, освен в названия на търговски и транспортни компании. Напр. *Тиролийен еър* малки самолети ли са? (Интернет форум от 06.03.2010); „Навръх Новата година младият Гущеров и силиконовото миньонче се изнесли да празнуват в суперлюксовата обстановка на фамозния хотел „Гранд *Тиролийен*“, собственост на Елена Батурина, съпруга на бившия кмет на Москва Юрий Лужков“ (в. „Новини“ от 13.01.2011).

Форма *chalet* ‘планинска колиба’ е регистрирана през 1723 г. в *Dictionnaire universel de commerce* [„Универсален търговски речник“] на Жак Савари Де Брюлон (1657–1716)⁴², като широкото ѝ разпространение със значение ‘планинска хижа’ се дължи на Жан-Жак Русо (1712–1778), който я лансира в своето култово произведение *La Nouvelle Héloïse* [„Новата Елоиза“] през 1761 г. Значението ‘селска хижа’ е фиксирано за първи път през 1833 г. в романа *Lélia* [„Лелия“] на Жорж Санд (1804–1876)⁴³. Произлиза от лат. *cala* ‘заслон, убежище’⁴⁴. Навлиза активно в българския език едва след Освобождението. Редовно е фиксирана в лексикографските източници до края на Втората световна война

³⁹ Фр. *François-Marie Arouet*, наречен *Voltaire*.

⁴⁰ Фр. *Étienne de Jouy*.

⁴¹ Срв. бълг. *тиролец*, *тиролка*; *тиролски* (Богоров 1869); бълг. *тиролска песня и хоро* (Марков 1894).

⁴² Фр. *Jacques Savary Des Bruslons*.

⁴³ Фр. *George Sand*.

⁴⁴ Срв. бълг. *колиба*, *шалаш*; *мандра* (Богоров 1869); бълг. *швейцарска къща*, *гдето се прави сирене*; *полска къща* (Писанов 1892).

като ‘швейцарска селска къща’. Активизира отново употребата си с разширяване на курортното строителство в началото на ХХІ век и развитието на профилирания туризъм. Познати са три правописни варианта: *шалаш* (Богоров 1869); *шалет* (Вазов 1894) и *шале* (Велков 1897). Най-ранният регистриран пример е лексикографски по естество: *chalet*: колыба; *шалаш* (Богоров 1869), следван от ‘полска къща подобна на *шале*’ (Писанов 1892). Примерите от художествената литература повтарят правописните начини на употреба, например: „Па се изсмя и се вгледа настрана в някакъв *шалет* на брега, прозорците на който заслепително лъскаха от лучите на слънцето“ (Вазов 1894); „*Шале* на липите“ (Мопасан 1929); „Група от подобни къщици има много живописен вид, дори по-хубав от швейцарските *шале*“ (Рид 1991); „Къщата беше на десет минути път от града – *шале* в приятен селски стил, кацнало над езерото на обрасъл с дървета склон“ (Уест 2004); „*Шале* „Орбелус“ разполага и с изумителна механа, където са събрани най-добрите вина“ (Рекламна брошура от 2008); „*Шале* „КуКуРяк“ е комплекс от луксозни апартаменти в близост до историческия център на Банско, с неговите забележителности, традиционни ресторанти и механи (в. „24 часа“ от 09.12.2013).

Формата *chamosite* ‘минерал’ е регистрирана във френския език през 1820 г. в статия на минералога Пиер Бертие (1782–1861)⁴⁵, публикувана в сп. *Annales des Mines* [„Годишник на мините“] (1920, № 5). Произлиза от името на находището *Chamoson* в Швейцария, от където се добива минерала *chamosite*. Навлиза в българския език в началото на 50-те години на ХХ век: „*Шамозит*: минерал, който съдържа желязо“ (РЧД 1958). В тълкувателен аспект дефинициите се разширяват с указания за произхода, състава и разпространението му: „минерал от групата на хлористите със значително съдържание на желязо, който влиза в състава на много железни руди“ (РЧДБЕ 1982) или със сведения за цветовете му свойства „сиво-зелен до черен минерал, който съдържа и желязо“ (РЧД 2003). Употребата на словоформите *шамозит* и *шамозитен* е фиксирана в редица примери, които показват сравнително ограничената им употреба в системата на българския език: „Разполагаха вече с пълен набор от инструменти, от груби телени четки, през по-фини шлифовъчни гривни до кожени, кадифени, памучни и *шамозитни* полиращи кръгове“ (Дик 1993); „*Шамозитните* руди от „Демир Хисар“ (Интернет от 1998); „Хидротермално-седиментните слоести силикати в находище Кремиковци са представени от редки агрегати от реликтов микрокристален Mg-бертиерин с относително ниска степен на структурна подреденост, тясно асоцииращ с фрамбоидален пирит под формата на междузърнест цимент на сидеритовия спарит, както и от *шамозит*, като продукт на неговата къснодиагенетна трансформация“ (Юбилеен сборник 2005) и др.

⁴⁵ Фр. *Pierre Berthier*.

Както Франция, така и Швейцария е известна с производството си на висококачествени сирена, донесли ѝ световна признателност: *пъоти сюис* (фр. *petit-suisse*), *граперон* (фр. *grataron* или *grateron*), *грюйер* (фр. *gruyère*), *серак* (фр. *sérac*). Използването на словоформата за назоваване на ‘бяло сирене’ е документирано едва през 1872 г. в известния *Dictionnaire de la langue française* [„Речник на френския език“] на Емил Литре (1801–1881)⁴⁶, докато формата *un petit suisse* ‘бяло сирене [букв. малък швейцарец]’ е патентована през 1902 г. в *Bulletin Officiel de la Propriété Industrielle* [„Официален бюлетин за индустриални патенти“] от 25 септември 1902 г. Произлиза от фр. *petit* ‘малък’ и фр. *suisse* ‘сюис’ (букв. ‘швейцарец’), тъй като швейцарците за първи път започват производството на това сирене⁴⁷. Словоформата *пъоти сюис* навлиза в българския език в началото на 90-те години на XX век като кулинарен термин за назоваване на „швейцарско сирене“: „Сирена: камамбер, бри, ливаро, шевротен, *пъоти сюис*“ (Меню на ресторант „Гурме“ 2009); „Еми с удоволствие хапва *„petit suisse“* и „фромаж бланк“. А и забърквам и разни кашички от елда“ (Интернет форум от 08.09.2011).

Формата *grateron* е регистрирана във френския език през 1314 г. в *La Chirurgie* на Анри дьо Мондвовил (1260–1320). Произлиза от фр. *gratter* ‘стържа’ с наставка *-in* (респ. от стфр. *gleton* ‘трън, бодил’)⁴⁸. Навлиза в българския език в края на 50-те години на XIX век: *граперон* (сп. „Български книжици“ от октомври 1858: 231). Познати са правописните варианти *граперон* (сп. „Български книжици“ 1858) и *глатарон* (Интернет 2009). Традиционното тълкуване на словоформата е „вид швейцарско сирене от грюйерска смес, произвеждано в региона на бивша област Савоа: „Освен това сирене (тлъсто, половин-тлъсто и сухо), главен предмет на фабрикацията на мандри-те, има още много други видове: онова, което ся вика *граперон* (*le gratroen*) от Савойската долина е едно от най-добрите; то е едно гриойерско тесто, но много по-гъсто, което ся прави, като ся стопли повичко млекото. От него испращат за Париж“ (сп. „Български книжици“ от октомври 1858: 231); *Гратарон* д’Ареш „вид козе сирене“ (Интернет 2009).

Формата *gruière* ‘сирене’ е регистрирана във френския език през 1655 г., формата *gruiere* е документирана през 1680 г. в речника на Пиер Ришле (1626–1698), формата *gruyère* е фиксирана в началото на XIX век. Произлиза от фр. *Gruyère* ‘Грюйер’ – собственото име на швейцарската област, разположена около градчето *Gruyères*, където се произвежда едноименното шушлесто сирене⁴⁹. Навлиза в българския език през 50-те години на XIX век: *грюерско-то*

⁴⁶ Фр. *Émile Maximilien Paul Littré*.

⁴⁷ Срв. бълг. *швейцарски ликьор*, *швейцарско сирене* (Романов 1911).

⁴⁸ Срв. бълг. *кучя лепка* (Богоров 1869); бълг. *лепка* (Марков 1894).

⁴⁹ Срв. бълг. *Грюйер у Фрибургский кантон* (Груев 1861); бълг. *швейцарско сирение* (Богоров 1869); бълг. *швейцарско сирене* (Писанов 1892); бълг. *Грюерско сирене (у Швейцария)* (Марков 1894); бълг. *кашкавал (швейцарски тип)* (Мавров 1959).

сирене (сп. „Български книжици“ 1858). Познати са няколко правописни варианти: *грюерско сирене* (сп. „Български книжици“ 1858; Марков 1894 и др.); *грюйер* (Николаев 1893; Бакалов 1939; РЧД 1958; РЧДБЕ 1982; РЧД 2003); *грюйер* (Карадимчов 1910; Пенев 1910) и *грюер* (Мопасан 1948; Шоу 1977; Юго 1987). Първоначалното тълкуване е „швейцарско сирене, което се прави в селото Грюйер, в Фрейбургски кантон“ (Николаев 1893), като впоследствие се добавят епитети „прочуто швейцарско сирене“ (Карадимчов 1910) или уточнението „един вид швейцарско сирене“ (Пенев 1910), „вид швейцарско сирене“ (РЧД 1958), „вид топено швейцарско сирене“ (РЧДБЕ 1982), „вид шуплесто швейцарско сирене (произвеждано в едноименно село в Швейцария)“ (РЧД 2003). Словоформата притежава голяма честота на употреба: „За да направят *Грюерско*-то сирене, те изливат млекото в големият казан покачен на куминят (оджакът, баджета) на едно подвижно дърво, че, като ся издигни на температурата около 25, снемат го от огъня че за да го направят гъсто, разбъркват го на сякѣде, че му турят мая, сиреч малко вода в която турят да ся искисне няколко дни, освен сол, пипер, и др., и една част телешки стомах“ (сп. „Български книжици“ 1858); „Сметнали са че количеството на похарчената сол е от 4 до 4,5 на 100, и че трябва от 12 до 16 литри мляко, за да ся направи един килограм половина-тлѣсто *Грюйерско* сирене, от 15 до 18 за нетлѣс-тото, от 20 до 30 за най-доброто“ (сп. „Български книжици“ 1858); „*Грюйер* у Фрибургски кантон, село прочуто по сиренето, что правят там“ (Груев 1861: 127); „*Грюерско* сирене (у Швейцария)“ (Марков 1894); „*Грюйер*: вид швейцарско сирене“ (Бакалов 1939); „Едно хубаво четвъртито парче сирене „*Грюер*“, завито във вестник, бе получило върху мазната си повърхност отпечатакъ от надписа „произшествия“ (Мопасан 1948); „След това, разбира се, е била поднесена салатата и сирене – бри, камамбер и апетитни парчета *грюер* с още една бутилка „Нюи-Сен-Жорж“ и с плодове, и сѣрес, поляти с ликьори, и най-накрая е имало по чаша кафе и две брендите за всеки, след което и четиримата тържествено са се надигнали от масата, ръкували са се и всеки се е от-правил обратно към офиса си, за да ръководи производството на автомобили или разпределянето на капитали“ (Шоу 1987); „Той извади от бюфета салфетки, чинии, вилици, ножове, две чаши. Всичко блестеше от чистота, приятно му бе да домакинствува така, сякаш на игра, бялата покривка го радваше, той обичаше жена си и весело си представяше как звънко ще се размее тя още от прага. Сложи пастета в чиния, нареди шишето бяло вино до него, но изведнѣж се сепна и се заоглежда. После измъкна от джобовете си два забравени пакета – кутия сардели и парче *грюер*“ (Юго 1977).

Формата *séré* ‘вид швейцарско сирене’ е регистрирана във френския език през 1528 г., формата *serat* ‘сирене’ е фиксирана през 1572 г., формата *serac* ‘планинско сирене’ е фиксирана през 1796 г. във *Voyages dans les Alpes* на Орас-Бенедикт дьо Сосюр (1740–1799). Произлиза от савоярдската диалектна форма *serai* (*serat*) (XV век) „бяло плътно сирене“, респ. от лат. *seraceum*

(лат. *serum*) ‘суроватка’⁵⁰. Навлиза в българския език след Кримската война като кулинарен термин: *серак* (сп. „Български книжици“ 1858). Познати са два правописни варианта: *серак* (сп. „Български книжици“ от октомври 1858) и *сере* (сп. „Български книжици“ 1858). Значението ‘вид швейцарско планинско бяло плътно сирене’ е документирано в следните примери: „Колкото за сурватката, която истича от загъсналото мляко, хитростта овощникова знае още да извади от нея най-крайните частици, като положи една по-силна мая, съставена от истият способ като пръвата, но на която той притуря малко кисала сурватка, кузу кулаш, диви сливи и пр. ... Произведението на тая втора операция, която става за един час, е онова което ся именува *серак* или *сере*, (*le sérac ou séret*), бяло сирене, и което е обикновенната храна на мандраджиите. Подир това, и сурватката я обират толко колкото могат вече, че сетне я дават на свините, които ся скитат около мандрата“ (сп. „Български книжици“ 1858); *Sérac: серак* (ФБР 2002). Необходимо е да се отбележи, че геоложката употреба на френската словоформа *sérac* в значение на ‘ледопад’ е също така за първи път фиксирана в „Експедициите в Алпите“ от 1796 г. на Орас-Бенедикт дьо Сосюр, обаче неговата употреба в българския език става активна едва в началото на ХХІ век: „*sérac*: ледопад, *серак*“ (ФБР 2002); „По пътя си, трябва да изкачат тази почти вертикална стена, над която е надвиснал огромен *серак* (ледопад). Самият *серак* се заобикаля с около 100 метров траверс, който също е изключително открит и опасен“ (Интернет 2009); „Тръгваме в тъмно. Заобикаляме под *серака*, плътно до него. Под нас всичко е облаци. Около нас стърчат колосите на Андите“ (Бешев, Раев 2009).

Швейцарската млечнопродуктова кухня дава началото и на знаменитите си блюда от сирена, които се ползват със заслужена популярност сред любителите на този вид храна. Става въпрос за типично швейцарските *раклет* (фр. *raclette*) и *фондю* (фр. *fondue*), независимо от френските опити да бъдат конвертирани и впоследствие национализирани. Формата *raclette* ‘съргалка’ е регистрирана във френския език през 1788 г. в самото навечерие на Великата френска революция, а значението ‘швейцарско ястие от сирене, което се нагрива и стопената част се изтъргва върху хляб’ е документирано едва през 1896 г. в сп. *Valais romand*. Произлиза от фр. *racle* ‘стъргало, огрибка’ с наставка *-ette*⁵¹. Навлиза в българския език вероятно в началото на ХХ век чрез посредничеството на многобройните български студенти в Швейцария, но се разпространява като кулинарен термин основно в края на ХХ век поради комерсиализирането на кулинарни приспособления за приготвяне на ястието от сирене, което се загрива, като омекотената му част се остъртва и слага върху филийка хляб. Употребата му е фиксирана в следните примери: „*Раклет* е типично швейцарско ястие, приготвяно от твърдо сирене, което

⁵⁰ Срв. бълг. (*séracée*) *отвара* (Романов 1911); бълг. *ледопад* (ФБР 2002); бълг. *швейцарско сирене* (2009).

⁵¹ Срв. бълг. *стъргало* (Романов 1911).

се нагрива, за да се стопи, и се изтъргва с шпакла върху филийки хляб“ (Кулинарен магазин 2005); „Сред тамошните специалитети са фондю, *раклет* и рошци. Фондюто и *раклета* са много обичани от местните, тъй като яденето им представлява и един вид семеен ритуал. *Раклета* пак е вид сирене, което се разтапя в специални формички и се яде с варени картофи“ (в. „Монитор“ от 11.10.2008); „*Раклет* (raclette) представлява швейцарско полутвърдо краве сирене. За първи път се разработва в Алпите – дом на редица ароматни сирена. Подобно на повечето сирена *Раклет* се прави чрез пресичане на мляко, отделяне на изварата и стареене в контролирани условия. *Раклет* се продава, когато е достигнало най-малко тримесечна възраст, но повечето хора го предпочитат по-отлежало. Най-известното приложение на сиренето *Раклет* е за приготвяне на едноименното ястие. Историята на сиренето датира още от римските времена, когато се е използвало като разменна парична единица. Името му произхожда от глагола *racler*, който означава ‘стържа’. *Раклет* се споменава и в Средновековието, когато е било на особена почит сред селяните в планинските части на Франция и Швейцария. Традиционно швейцарските овчари са взимали *Раклет* със себе си по време на преходите из планинските пасища, а вечер го поставяли близо до огъня, а когато омекнело достатъчно, го изливали върху филийка хляб. Въпреки че произходът на сиренето е швейцарски, то се произвежда във Франция, а някои американски производители предлагат свой собствен вариант на *Раклет*. *Раклет* се консумира разтопено и поднесено към най-различни гозби. Имайте предвид, че когато е сурово, има доста неприятна миризма, но при изпичане става изненадващо приятно. За неговото разтопяване се ползва специален уред, който е нещо средно между малка печка и малка скара грил. Изтъргва се от повърхността на уреда и се сервира. Точно затова сиренето носи името *раклет*, което, както вече споменахме, идва от *racler* – ‘стържа, остъргвам’. Ако нямате такъв уред може да си пригответе сиренето и на открит огън. Към порцията вкусен, разтопен *Раклет* добавете различни зеленчуци – малки лукчета и предварително сварени картофи. Вкусът му се допълва чудесно от изсушено месо – качествена шунка, прошуто, пастърма и т.н. *Раклет* на грил е чудесен вариант за приготвяне на бърза вечеря за много хора, освен това е идеално ястие за зимните месеци. Комбинирайте с картофи, кисели краставички, малки лукчета, шунки и меса. Предлагаме ви невероятна и бърза рецепта, за която са ви необходими само сирене *Раклет*, шунка и картофи, а количеството определете според порциите. Сварете картофите, разтопете сиренето и сложете тънко нарязаната шунка. Ако нямате уреда за разтапяне изсипете варените картофи в тавичка, поръсете с шунка и *Раклет* и запечете за около 15 минути. В тази рецепта най-много време отнема варенето на картофите. Ястието е доста калорично, но за сметка на това – много вкусно“ (Интернет 2009); „*Раклетът* е любимото ни сирене. Консумира се в разтопено състояние, като за целта е необходим специален уред – грил за *раклет*“ (Интернет форум от 14.02.2012).

Формата *la fondue (aux truffes fraîches)* ‘швейцарско традиционно ястие от топено сирене (с пресни трюфели)’ е регистрирана във френския език през 1735 г. в *Le cuisinier moderne, qui apprend à donner toutes sortes de repas* на Венсан Ла Шапел (1690–1745), формата *fondue* е документирана през 1742 г. в *Nouveau traité de la cuisine, avec de nouveaux dessins de table et vingt-quatre menus* на известния кулинарен майстор Менон (XVIII век), изразът *des fondues au fromage parmesan* ‘фондю от пармезан’ е фиксиран през 1808 г. в *Manuel des amphitryons* на Гримо дьо Ла Рейниер (1758–1837). Произлиза от фр. *fondue* ‘топен’ (респ. от фр. *fondre* ‘топя, стопявам се’) с наставка *-e*⁵². Бургиньонското (бургундско) *фондю* е френската реплика на швейцарското ястие, като сиренето се замества с месо, а бялото акомпаниращо вино – с руйно червено от палитрата на Кот дьо Рон. В българския език навлиза като френски кулинарен термин през втората половина на XX век, независимо че е познато на българските студенти в Швейцария още от края на XIX век. Лексикографирането обаче значително закъснява и става факт едва в началото на XXI век: „1. ястие от швейцарски произход, при което късчета месо се пържат в мазнина, поставена в специална метална тенджерка върху спиртник и се вземат с дълги шишове, за да се натопят в сос. 2. самата тенджерка за пържене“ (РЧД 2003). Употребата на словоформата *фондю* е фиксирана в следните примери: Швейцарско *фондю*. Швейцарското сирене и *фондюто* са националните ястия (в Швейцария): трудно е сред рецептите на кантоните да се избере подходящата“ (Линде, Кноблах 1990); „Сместа от олио и масло беше готова, предварително затоплена в чинията за *фондюто*“ (Хейли 1992); „Но, господине, как може! *Фондю* с Божоле! Господи! Божоле с *фондю*! Ако желаете аз ще ви предложа едно подходящо вино на същата цена“ (Данаилов 2002); „Чувал бях за такова нещо, френско било, вкусно било... Погледнах цената – 7 франка... Какво ще желае господинът? Господинът ще желае *фондю*!... *Фондюто* не идеше. *Фондюто* се бавеше. И ето че най-подир съдържателката се зададе с един поднос, върху него спиртник, над спиртника беше положен красив съд с дръжка и в съда клокочеше жълтеникава гъстичка течност. Топнах хлебчето. Ам. Огледах се, никой не ме гледаше с недоверие и присмех. Значи така се яде. Започнах. Винце, хлебче, кашица. *Фондюто* в касеролчето (който не знае какво е касеролче, да научи френски) започна да намалява...“ (Данаилов 2002); „Ти си бил много загубен – каза приятелят ми Спас Топалов. Трябва винаги да правиш справка в Ларус гастронимик и там ще видиш, че има два вида *фондю*. Едното е със сирене – грюер или ементал, бяло вино, чесън и малко ликьор, а второто се нарича *Фондю* бургиньон; в сгорещена мазнина се пържат мънички парченца месо, набучени съответно на вилици да се зачервят, и се топват в най-различни сосове“ (Данаилов 2002); „Преди

⁵² Срв. бълг. *ййца със сирение (манжа)* (Богоров 1869); бълг. *омлет със сирене* (Романов 1911).

два дни посетила парти в долен Манхатън – не беше толкова обърквана, че да забрави да ни каже кои важни личности са били там – и по едно време открила, че споделя един тъгъл, *фондю* и лични тайни с някакъв млад писател“ (Симънс 2002); „Гювечета; Ястия на фурна; *Фондю*“ (Иванова 2004); „Традиционно валежанско *фондю* от кантона Вале/Valais“ (Интернет от 2007); „Една вечер, след като бяхме разрешили поредния случай, го поканих на гости. Бях приготвила бутилка вино. Шоколадово *фондю*. Огън в камината“ (Кренец 2008); „Сред тамошните специалитети са *фондю*, раklet и ропци. *Фондюто* и раклета са много обичани от местните, тъй като яденето им представлява и един вид семесен ритуал“ (в. „Монитор“ от 11.10.2008); „Всичко започна с едно *фондю*-парти, но завърши зле, тъй като нямам никакъв спомен от нещата, които върших“ („Двама мъже и половина“ 2009); „По принцип *фондюто* се прави от два вида сирене – грюйер и вашрен от Фрибург“ (Интернет 2009); „*Фондю савоярд*. Телешко *фондю*. Шоколадово *фондю* с асорт пресни плодове. Турско *фондю*, което се приготвя с царевично брашно, прясно масло и сирене, супа с боб и зеле. Романтично *фондю* за двама. *Фондю* със синьо сирене“ (Извадки от ресторантски менюта 2013).

Не по-малко известно швейцарско ястие е т.нар. *филе де перш*, сервирано в градовете около Леманското езеро и най-вече в Женевските крайбрежни ресторанти. Формата *perche* ‘риба’ е документирана през 1170 г. в романа *Erec et Enide* на Кретиен дьо Троя (1135–1183). Произлиза от лат. *pertica* ‘върлина’⁵³. Навлиза в българския език в началото на XX век: *перш* ‘един вид риба’ (Пенов 1910). Едно от колоритните ястия в Женева са филетата от *перш* или по-точно казано „*филе дьо перш*“. Това е вид „езерна риба като българския костур, която по принцип трябва да е уловена в Женевското езеро, но реалността е друга“ („Спомени от Женева“ [ръкопис] 2004).

Световното търговско название за инстантно кафе *нескафе* на прочутата швейцарска фирма *Nestlé* (Нестле) също започва завладяването на кафенетата и ресторантите от Швейцарската конфедерация. Формата *nescafé* ‘нескафе’ е регистрирана във френския език на 13.10.1939 г., когато е депозиран патентът за новия тип кафе като запазена марка на дружеството *Nestlé*. Произлиза от името на дружеството *Nes(tlé)* ‘Нестле’ и фр. *café* ‘кафе’⁵⁴. Навлиза в българския език в края на 60-те години на XX век, като една от първите фиксирани употреби на *нескафе* е в изследването от 1970 г. на икономиста Ю. Юрданов, озаглавено „Империя *Нескафе*“, където авторът прави анализ на швейцарския хранителен концерн „Нестле“. Словоформата е лексикографирана през 1982 г. с тълкуванието ‘концентрат от печено кафе във вид на лесноразтворим прах или на гранулки’ (РЧДБЕ 1982). Срещат се няколко правописни варианта: *нескафе* (Юрданов 1970), *нес* (ФБР 2002), *нес кафе* (Данаилов 2002). Употребата на формата *нескафе* е документирана в следните извори: „Изпивам кафето

⁵³ Срв. бълг. прът, суровица. (Богоров 1869).

⁵⁴ Срв. бълг. *нескафе*; *нес* (ФБР 2002).

без особено удоволствие, понеже това е най-посредствено *нескафе*, издъхващо като всичко наоколо тая железопътна миризма на дим от каменни въглища“ (Райнов 1973); „По онова време в София бе излязла модата да се пие *нескафе* (което беше въобще първото кафе в живота ми) и чието приготвяне беше цяла церемония. Към сухата смес от захар и кафеен екстракт се капваха една-две капки вода и всичко това се бъркаше дълго и търпеливо, докато се превърне във вкусна бяла пяна. После се наливаше бавно водата и се получаваеше страшно ободрително питие“ (Топалов 1989); „След като платих, тя ми каза: „О, докато не съм забравила: разчитам на това, че Вие в края на седмицата се къпете вкъщи. Използуване на банята не е включено в наема. И не съм съгласна да си правите чай или кафе в стаята. Ще ви давам сутрин чаша пресен чай и вечер чаша *нескафе*“ (сп. „Пламяк“, бр. 9–10, 2001); „А горе пазарът гъмжеше и блестеше пъстроцветен и дрипав. Десетки хиляди бяха неговите посетители, дошли, за да търсят стока и зрелище. Там се продаваше всичко, и дори тази дума като че ли не създава необходимата представа, повече от всичко – от автомобили, телевизори, компютри, коне и катъри, до празни кутийки от *нескафе*, изгорели крушки и изтощени батерии, празни флакони от дезодоранти, часовници без механизъм, дръжки от отвертки!“ (Данаилов 2002).

И накрая, макар не последен по важност, се явява езиковедският термин *монема*, изкован от известния швейцарски лингвист Анри Фрей⁵⁵ (1899–1980) и широко разпространен чрез френската специализираната литература от втората половина на XX век. Формата *monème* ‘*tout signe dont le signifiant est indivisible*’ е регистрирана във френския език през 1941 г. в текст на женевския езиковед Анри Фрей, публикуван в *Cahiers de Ferdinand de Saussure* (t. 1, 1941: 51). Авторът определя *монемата* в опозиция със синтагмата, като приема, че “*le syntagme est le groupement d’au moins deux monèmes en une unité supérieure*” [‘синтагмата е групиране на поне две монеме в по-висша единица’]“ (Фрей 1941: 43–56). Реалното разпространение на новия термин е дело на френския лингвист Андре Мартине (1908–1999), който чрез своята монография *Éléments de linguistique générale* (1960) утвърждава употребата на *монемата* като една от емблематичните категории за парижката функционална лингвистична школа⁵⁶.

⁵⁵ Фр. *Henri Frei*.

⁵⁶ „След Сосюр теорията за езиковия знак се обогатява с принципа за „двойното членение“, чиято важност е изтъкната от Мартине, който я превръща в дефиниционен критерий за езика: така измежду езиковите знаци трябва да се отделят значещите единици, всяка от които има смисъл („думите“ или за да бъдем по-точни, „монемите“), и които образуват първото членение, от *смыслоразличителните единици*, които участват във формата, но нямат пряко смисъл („звучите“ или по-скоро, фонемите) и които образуват второто членение; именно двойното членение изразява структурата на човешкия език; то формира своего рода мощно умножаване, благодарение на което например испаноамериканците могат да създадат 100 000 означаващи единици само с 21 различителни единици“ (Барт 1964: 91–135).

Произлиза от лат. *топо* ‘един’ с наставка *-ème*⁵⁷. Навлиза в българския език в края на 60-те и началото на 70-те години на XX век: *монеме* (Георгиев 1973); *монѐме* – *монема* (ФБРЛТ 1981). Срещат се основно две български канонични тълкувания: „всяка съставна единица на семантическото равнище, чието семантично съдържание не трябва да се извежда нито от нейния синтетичен строеж, нито от семантиката на нейните елементи“ (РЧДБЕ 1982) и „във функционалната лингвистика – морфем“, т.е. „съставна единица на семантично равнище, която не се извежда от семантиката на нейните елементи или структура“ (РЧД 2003). Употребата на термина *монема* продължава да бъде актуална в българската езиковедска проблематика, за което свидетелстват следните печатни източници: „тройка бинарна система от шест *монеме*, чиито морфеме имат по три различни граматични функции“ (Георгиев 1973); „*Монема*, минимална значеща единица (в терминологията на А. Мартине). Независима *монема* – която може да фигурира в различни позиции на даден израз. Функционална *монема* – *монема*, която служи за посочване на функцията на друга *монема*. Лексикална *монема* – носител на лексикално значение. Свързваща *монема* – която не може да функционира самостоятелно“ (ФБРЛТ 1981); *Монеме* (Бояджиев 1995) и др. Сега терминът „монема“ се използва в областта на семиологията и теорията на комуникацията, като запазва традиционното си място в изследванията, посветени на историята на структуралната и функционална лингвистика.

Разгледаните лингвокултурни константи, които очертават контурите на швейцарското етномаркирано присъствие в системата на българския език, вече са придобили ясно изразен двуподанен швейцарско-български статут. Разпространението на швейцаризмите е факт и те са елемент от националната ни представа за света като цяло и за Швейцарската конфедерация, която се явява един особен централноевропейски остров на стабилност и просперитет. Емпрунтологичната проекция обединява денотативно-конотативен лексикален пласт около векторните за страната на Жан-Жак Русо лингвокултуреми – *калвинизъм* (религия), *алпинизъм* (природа и спорт), *кантонизъм* (административно устройство), *елветизъм* (история), *монизъм* (езикознание), които се конкурират от традиционните стереотипи „*Швейцарски Алпи*“, „*швейцарски банки*“, „*швейцарски часовник*“, „*швейцарски шоколад*“, „*швейцарско ножче*“ и др.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Агура 1890: Агура, Д. Новейша история от Френската революция до днешно време. София, 1890.
 Бакалов 1939: Бакалов, Георги. Речник на чуждите думи. София, 1939.
 Бакалов 1949: Бакалов, Георги. Речник на чуждите думи. [4 изд.], София, 1949.

⁵⁷ Срв. бълг. *минимална значеща единица според Андре Мартине* (Бел. на автора).

- Бардовски 1843: Бардовски, В. Всеобща география за децата. Белград, 1843.
- Барт 1964: Barthes, Roland. *Éléments de sémiologie*. – In: *Communications*, 4, 1964. *Recherches sémiologiques*. pp. 91–135.
- Бобчев 1873: Бобчев, С. Пътуване около света. Цариград, 1873.
- Богоров 1869: Богоров, Иван. А. Френско-български речник. Виена, 1869.
- Богоров 1871: Богоров, Иван. А. Български речник с тълкувания и примери. Виена, 1871.
- Богоров 1871: Богоров, Иван. Българско-френски речник. Виена, 1871.
- Бояджиев 1995: Бояджиев, Живко. Увод в езикознанието. Пловдив, 1995.
- Велинов 1919: Велинов, М. Речник на чуждите думи в езика ни. Пловдив, 1919.
- Велков 1897: Велков, Д. Речник на чуждите думи. Шумен, 1897.
- Веселинов, Ангелова 2015–2017: Веселинов, Димитър, Анна. Ангелова. Речник на френските думи в българския език. Т. 1–6, София, 2015–2017.
- Генадиев 1909: Генадиев, Х. Голям френско-български речник. Пловдив, 1909.
- Георгиев 1973: Георгиев, Владимир. Система на българския глагол от диахонна гледна точка. – Български език, кн. 1–2, 1973, с. 34–44.
- Груев 1861: Груев, Йоаким. Уроци по землеописанис. Пловдив, 1861.
- Данчов, Данчов 1936: Данчов, Н., Ив. Данчов. Българска енциклопедия. София, 1936.
- Иванова 2004: Иванова, Цветана. Гювечета; Ястия на фурна; Фондю. София, 2004.
- Икономов 1856: Икономов, Г. Кратко землеописание. Букурещ, 1856.
- Карадимчов 1910: Карадимчов, Димитър. Речник на чужди думи в българския език. Търн, 1910.
- Касъров 1899: Касъров, Л. Енциклопедичен речник. Пловдив, 1899.
- Кипиловски, Ат. Краткое начертание на всеобщата история [превод]. Будим, 1836
- Коджов 1879–1882: Коджов, Т. Речник на чуждите думи. София, 1879–1882.
- Мавров 1959: Мавров, Благой. Френско-български речник. София, 1959.
- Манчов 1862: Манчов, В. Д. Кратка география за малки деца. Вена, 1862.
- Марков 1894: Марков, Нестор. Пълен френско-български речник. 1894.
- Марков 1906: Марков, Нестор. Пълен френско-български речник. 1906.
- Младенов 1932: Младенов, Стефан. Речник на чуждите думи. София, 1932.
- Младенов 1947: Младенов, Стефан. Речник на чуждите думи в българския език. София, 1947.
- Николаев 1893: Николаев, А. П. Речник на чуждите думи. Шумен, 1893.
- Пенов 1910: Пенов, Я. Пълен речник на чуждите думи. София, 1910.
- Писанов 1892: Писанов, Г. Малък френско-български речник. София, 1892.
- Райков 1979: Абагар на Филип Станиславов, Рим 1651 [Представен от Божида Раяков]. София, 1979.
- Романов 1911: Романов, М. Френско-български речник. Велико Търново, 1911.
- Романски 1933: Романски, Стоян. Правописен речник на българския книжовен език с посочване изговора и ударението на думите. София, 1933.
- РЧД 1958: Речник на чуждите думи в българския език. (Състав. Милев, А., Б. Николов, Й. Братков). София, 1958.
- РЧД 2003: Речник на чуждите думи в българския език. (Състав. Милев, А., Б. Николов, Й. Братков, Е. Пернишка). София, 2003.
- РЧДБЕ 1982: Речник на чуждите думи в българския език. (колектив). София: БАН, 1982.
- ФБР 2002: Френско-български речник. (Състав. Чаушев, А., Д. Веселинов, Ж. Кръстева и др.) София: Наука и изкуство, 2002.

- ФБРЛТ 1981: Френско-български речник-минимум по лингвистична терминология. (Състав. Стефанова, Лидия, Елена Метева). София, 1981.
- Фотинов 1843: Фотинов, Константин. Общо землеописание вкратце за сичката земля. Смирна, 1843.
- Фрей 1941: Frei, Henri. Qu'est-ce qu'un Dictionnaire de phrases? – In: Cahiers de Ferdinand de Saussure, Tome 1, 1941, pp. 43–56.
- Футеков 1941: Футеков, Захари. Речник на чуждите думи. София, 1941.
- Шишманов 1923: Шишманов, Иван Д. III международен конгрес по нравствено възпитание в Женева. София, 1923.
- Юбилеен сборник 2005: Юбилеен сборник „Десет години Централна лаборатория по минералогия и кристалография „Акад. Иван Костов“. София, 2005.
- Яранов 1928: Яранов, Ат. Илюстриран френско-български речник. София, 1928.

ИЗТОЧНИЦИ, ОТ КОИТО СА ЕКСЦЕРПИРАНИ ПРИМЕРИТЕ

- Бешев, Расв 2009: Бешев, С., Илия Расв. Български върхове в Андите. София, 2009.
- Вазов 1880: Вазов, Иван. Сантиментална разходка по Европа. София, 1880.
- Вазов 1881–1895: Вазов, Иван. Дисонанси. София 1881–1895.
- Вазов 1885: Вазов, Иван. Шилъонският замък. 1885.
- Вазов 1894: Вазов, Иван. Ема. София, 1894.
- Вазов 1896: Вазов, Иван. Нова земя. София, 1896.
- Вазов 1931: Вазов, Иван. Предпролетни сонети. Стихове. София, 1931.
- Вазов 1888: Вазов, Иван. Под игото. Одеса, 1888.
- Данаилов 1997: Данаилов, Г. Къща отвъд света. София, 1997.
- Данаилов 2002: Данаилов, Г. До колкото си спомням. София, 2002.
- Дик 1993: Дик, Ф. К. Човекът във високия замък. София, 1993.
- Дюма 1888: Дюма, Александър. Монте Кристо. Пловдив, 1888.
- Дюма 1970: Дюма, Александър. Двадесет години по-късно. София, 1970.
- Дюма 1981: Дюма, Александър. Граф Монте Кристо. София, 1981.
- Дюма 2001: Дюма, Александър. Анж Питу. София, 2001.
- Дюма 2004: Дюма, Александър. Графиня дьо Шарни. София, 2004.
- Задек 1883: Задек, М. Любопитно предсказание на Мартина Зедека. Самоков, 1883.
- Йорданов, Минчева-Стефанова 1962: М. Йорданов, Й. Минчева-Стефанова. Исторична геология и геология на България. София, 1962.
- Калчев 1996: Калчев, Христо. Нерон вълкът. София, 1996.
- Каре 2001: Льо Каре, Дж. Вечният градинар. София, 2000.
- Константинов 1894: Константинов, Алеко. До Чикаго и назад. София, 1894
- Константинов 1895: Константинов, Алеко. Бай Ганьо в Швейцария. София, 1895.
- Константинов 1895: Константинов, Алеко. Какво! Швейцария ли? София, 1895
- Константинов 1897: Константинов, Алеко. Българска Швейцария. София, 1897.
- Константинова 2001: Константинова, Елка. България в Швейцария. – в. „Литературен форум“, бр. 1, 2001.
- Кренец 2008: Кренец, Дж. Клада от страсти. София, 2008.
- Кронин 1985: Кронин, Арчибалд. Дървото на Юда. София, 1985.
- Кънчев 1912: Кънчев, К. Полицаите в Женева, Париж, Брюксел и Лондон. София, 1912.

- Лъдбом 1992: Лъдлъм, Р. Самоличността на Борн. София, 1992.
- Лъдбом 1993: Лъдлъм, Р. Пътят към Гандолфо. София, 1993.
- Лютер 1879: Лютер, К. Женевската конференция. Пловдив, 1879.
- Мейл 2009: Мейл, П. Френски уроци. София, 2009.
- Минков 1957: Минков, Светослав. Гост от Запад. София, 1957.
- Мопасан 1929: Мопасан, Ги дьо. Разкази. София, 1929.
- Мопасан 1948: Мопасан, Ги дьо. Лосната топка. София, 1948.
- Линде, Кноблах 1990: Линде, Гюнтер, Хайнц Кноблах. Околосветско пътешествие с нож и вилица. София, 1990.
- Пантев, Гаврилов 2001: Пантев, А., Б. Гаврилов. Сир, това е революция. София, 2001.
- Радованович 1885: Радованович, Петър. Общи знания всякому человеку нуждни. Белград, 1885.
- Райнов 1973: Райнов, Богомил. Реквием за една мръсница. София, 1973.
- Райнов 1977: Райнов, Богомил. Тайфуни с нежни имена. София, 1977.
- Райнов 2000: Райнов, Богомил. Ченге втора употреба. София, 2000.
- Ремарк 1973: Ремарк, Ерих Мария. Живот назаем. София, 1973.
- Реферат 2011: Реферат „Същност и особености на естествения език“. София, 2011.
- Рид 1991: Рид, Майн. Стрелците в Мексико. София, 1991.
- Сан Антонио 2007: Сан Антонио. История на Франция. София, 2007.
- Сеньобос 1946: Сеньобос, Ш. Откровена история на френската народност. София, 1946.
- Симънс 2002: Симънс, Дан. Лешояди. София, 2002.
- Сотиоров, Кортенски 2003: Сотиоров, А., Й. Кортенски. Петрография на хелветските лигнити от Чукуровския басейн, България. – В: Годишник на Минно-геоложкия университет „Св. Иван Рилски“. Т. 46, 1, 2003, с. 191–196.
- Станев 1903: Станев, Н. Причини на Французката революция. София, 1903.
- Станиславов 1651: Станиславов, Филип. Абагар. Рим, 1651.
- Стендал 1956: Стендал. Пармският манастир. София, 1956.
- Суворов 1995: Суворов, В. Контролът. София, 1995.
- Топалов 1989: Топалов, К. Нерви. София, 1989.
- Уест 2004: Уест, М. Майсторски клас. София, 2004.
- Фроман 1902: Фроман или Как влезнало евангелието в Женева. Самоков, 1902.
- Халов 1953: Халов, Д. Същност на женевските конвенции и техните нарушители – американо-английските империалисти. София, 1953.
- Хейли 1992: Хейли, Артър. Колела. София, 1992.
- Христов 1903: Христов, А. Македонска Швейцария и нейното състояние под турците. Пловдив, 1903.
- Цезар 1937: Цезар, Гай Юлий. Коментар и превод на Хелветийската война. Пловдив, 1937.
- Цезар 1939: Цезар, Гай Юлий. Хелветийската война. Ямбол, 1939.
- Шоу 1977: Шоу, Ъруин. Вечер във Византия. София, 1977.
- Шоу 1987: Шоу, Ъруин. Хляб по водите. София, 1987.
- Юго 1888: Юго, Виктор. Клетниците. Пловдив, 1888.
- Юго 1977: Юго, Виктор. Човекът звяр. София, 1977.
- Юго 1987: Юго, Виктор. Клетниците. София, 1987.
- Юрданов 1970: Юрданов, Ю. Империя „Нескафе“: Швейцарският хранителен концерн Нестле. София, 1970.

ПЕРИОДИКА

в. „24 часа“
в. „Время“
в. „Дневник“
в. „Дунав“
в. „Знаме“
в. „Литературен вестник“
в. „Литературен форум“
в. „Македония“
в. „Монитор“
в. „Напредък“
в. „Независимост“
в. „Новини“
в. „Отечество“
в. „Право“
в. „Свобода“
в. „Сега“
в. „Слово“
в. „Стандарт“
в. „Турция“
в. „Цариградски вестник“
сп. „Български книжици“
сп. „Знание“
сп. „Зорница“
сп. „Любословие“
сп. „Пламяк“
сп. „Училище“
сп. „Читалище“